

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

*Онопрієнко Оксана Володимирівна,
завідувач відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник*

МЕТОД ПРОЕКТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

ІСТОРИЧНІ УРОКИ

Сучасне розуміння сутності методу проектів підготовлене тривалим і суперечливим процесом його становлення як педагогічного явища. Передісторія цього методу сягає корінням у XVI століття. Дослідники історії педагогіки пов'язують виникнення поняття «проект» зі спробою італійських архітекторів оголосити архітектуру навчальною дисципліною. У Римській Вищій Школі мистецтв курс лекцій був доповнений новим елементом — «конкурсом», коли кращим учням давались завдання з виготовлення ескізів споруд. Таким чином, перед студентами відкривалась можливість і необхідність самостійного творчого застосування отриманих знань. У 1702 році Королівська Академія Архітектури в Парижі оголосила серед студентів конкурс будівельних планів, ескізи яких були названі проектами. З того часу зберегли свою актуальність три ознаки поняття «проект». А саме: здобуття знань учнями в процесі виконання проекту; залучення фактів дійсності під час розроблення практичної задачі в умовах, наближених до реального життя; одержання конкретного продукту, який передбачає застосування знань із різних галузей наук з метою досягнення запланованого результату.

У першій половині XIX століття ідея методу проектів з Академії Архітектури у Франції була перенесена на територію німецькомовних країн у вигляді концепції робочої школи. Спроба організувати навчання, яке виступило прообразом сучасного розуміння методу проектів, відбулася наприкінці 80-х,

на початку 90-х років XIX століття в Англії. Вона належить англійському педагогові Сесілю Редді. Його коледж був заснований для навчання переважно дітей аристократії. Провідною задачею цього освітнього закладу було виховання людей із сильною вдачею, здібних до самостійного практичного життя. Метод проектів — один з елементів організації педагогічного процесу цього коледжу, хоча сам термін не вживався і не мав певного педагогічного обґрунтування.

Наприкінці XIX століття метод проектів став використовуватись в Америці: у 1879 році при Вашингтонському університеті в Сент-Луїсі було засновано Школу ручного навчання (Manual Training School), в якій освітній процес будувався на зазначеному методі. Школярі розробляли не лише проекти, а й практично виконували їх у технічних майстернях. Вони самі відповідали за планування та реалізацію проекту, керувались реальними проблемами повсякдення, виготовляючи об'єкти, які давали можливість перевірити їх теорії і плани на практиці.

На межі XIX та XX століть метод проектів із специфічного методу професійно-технічної освіти трансформувався в загальний метод навчання. У період між 1900 та 1915 рр. виник справжній Проектний рух, який пропагував створення нової школи з орієнтацією на дитину. Одним із перших став поширювати й реалізовувати ці ідеї американський педагог і філософ Джон Дьюї у своїй концепції змісту освіти. На його думку, навчання повинне орієнтуватися на природний розвиток вроджених якостей дитини. Тому в центрі розроблення змісту освіти має знаходитись не «обізнаний дорослий» із заздалегідь заготовленими планами та програмами навчання, а учень з його власними вподобаннями, інтересами та потребами. Дж. Дьюї у 1915 р. дав цьому явищу назву — Школа майбутнього (School of To-Morrow). На той час метод проектів уже зазнав змін, набувши технічного, практичного, соціального та художнього варіантів.

Таким чином, теоретичне зародження методу проектів відбулося в кінці XIX століття в США. Дидактичні основи його впровадження розробили та обґрунтували американські педагоги Дж. Дьюї та його послідовники – В. Х.

Кілпатрик, Е. Коллінгс, Е. Паркхерст. Проте бракує наукових досліджень з цієї проблеми, оскільки наявний матеріал є самоописом окремих шкіл, які не були об'єктами незалежного спостереження.

Метод проектів цілком відповідав популярній на той час філософії прагматизму. Характерною ознакою якої є те, що за критерієм істини вважається практична вартість певної думки. Дж. Дьюї називав головним завданням інтелектуального виховання дитини розвиток рефлексивного мислення. На його погляд, головний засіб розвитку мислення учнів – не засвоєння знань як таких, а вирішення проблем, які міцно пов'язані з потребами життя. Шкільне навчання слід починати з діяльності учнів, яка має соціальну значущість, і лише на цій основі підводити їх до теоретичного осмислення матеріалу, до пізнання природи речей. За істинну освіту Дж. Дьюї вважав усе цінне, винесене й пережите з «діяння». Учений зазначав, що «з точки зору дитини, найбільший недолік школи полягає в неможливості для неї вільно, повною мірою застосувати досвід, який був набутий поза школою; і навпаки: вона нездатна застосувати у повсякденному житті те, чого навчилась у школі. У цьому полягає відірваність школи від життя». В основі навчального процесу, на думку Дьюї, має бути трудова діяльність, виконуючи яку дитина звикає до подолання перешкод, розвиває свою здатність до творчості, терпіння, наполегливості, енергійності, допитливості. Американський педагог бачив нову школу такою, де панувала б справжня самодіяльність та індивідуальність. «Нова школа, центральне місце в якій посідає робота, збагачує дитину дійсно цінним пізнанням, цінною теорією... Тут знання виростають із живого досвіду роботи».

Водночас, практичні заняття в школі мали за мету не лише розвинути технічні навички, а й сконцентрувати навколо них наукові заняття, які забезпечували б учнів знаннями з історії, географії, фізики, хімії тощо. Наприклад, з ткацькою роботою поєднувалося вивчення волокна, поняття про різні географічні широти та умови, в яких вирощується сировина, про великі центри промисловості й торгівлі, про фізичні засоби, якими користуються в

процесі виробництва.

З метою практичної перевірки власної теорії на початку XX століття Дж. Дьюї заснував при університеті в Чикаго «елементарну школу» — лабораторію для майбутніх педагогів. У результаті філософсько-педагогічних пошуків ученого була розроблена модель навчального процесу з такими характерними ознаками:

- реальність навчального матеріалу (вивчаються ті речі, які мають практичне значення для дитини);
- цілісність (об'єднання в пізнавальній діяльності фізичних, розумових, емоційно-вольових сил дитини);
- діяльнісний підхід у навчанні (введення в навчальні програми проектів);
- проблемність у навчанні як обов'язкова умова розвитку самостійного та критичного мислення;
- ігрова діяльність як важливий засіб виховання учнів;
- уява й інтерес як найважливіші фактори навчання та виховання.

Таким чином, педагогічні погляди Дьюї можна розглядати як теоретичне підґрунтя методу проектів, обґрунтування якого здійснив професор педагогічного коледжу при Колумбійському університеті Вільям Хірд Кілпатрик. Йому належить перша спроба опису нової теорії в статті «Метод проектів» (1918 р.), опублікованій у журналі американської шкільної педагогіки. Оскільки В. Х. Кілпатрик дотримувався теорії радикальної дитиноцентристської освіти, акцент у статті ставився на зорієнтованість нового методу на діяльність та інтереси учнів. Метод проектів цей дослідник визначає як цільовий акт, як діяльність від «усього серця», що за визначеною метою відбувається в певних суспільних умовах. Діти в процесі навчальної діяльності планують і виконують конкретні практичні завдання, у тому числі й навчальні.

У цільовому акті педагог вбачав елемент життя демократичного суспільства. На думку В. Х. Кілпатрика, школа має виховувати вільних громадян, цьому певною мірою сприяє організація системи цільових актів або

проектів (звідси й назва методу). Він зазначав, що «не можливо цілком усвідомити, який важливий для демократії цей новий тип шкільної практики в розумінні постачання нам кращих громадян, здібних мислити і діяти,... впевнених у собі, здатних пристосуватися до нових соціальних умов». У своїх подальших працях В. Х. Кілпатрик уточнює поняття «метод», виділяючи чотири типи проектів: виробничий, споживацький, вирішення проблем і проект спеціалізації. Перший тип відповідав ідеям робітничої школи XIX ст. і передбачав втілення задуму в матеріальну форму; другим типом передбачалося накопичення пасивного досвіду шляхом естетичного сприймання та співпереживання відповідно до поставленої мети; третій тип полягав у вирішенні складної проблеми шляхом просування до поставленої мети; четвертий тип спрямовувався на безпосереднє застосування знань, які б учень опанував свідомо та з бажанням.

Теорія Кілпатрика базувалася на його переконанні в тому, що навчання стає успішним лише тоді, коли воно підпорядковується нахилам дитини та уникає примусу. Сам термін «метод проектів» учений тлумачить як «цільовий спосіб ставитись до дітей таким чином, щоб пробуджувати в них все найкраще, а потім дозволяти їм повірити у себе якомога сильніше».

Отже, В. Х. Кілпатрик запропонував спосіб побудови освіти, у центрі якої знаходиться проектна діяльність, заснована на засадах «природних законів освіти». Метод проектів при цьому розглядався не лише як засіб навчання різним дисциплінам, а також як самостійний навчальний предмет. Останнє положення викликало критику з боку Дж. Дьюї. Він вважав, що не варто вибудовувати освіту навколо методу проектів, оскільки його застосування є короткотерміновим, непостійним, часто випадковим. Знання, які отримують діти в процесі проектної діяльності, мають технічний характер і містять доволі обмежений обсяг теорії. Натомість Дж. Дьюї рекомендував поєднувати метод проектів з іншими методами навчання.

Ідеї проектного навчання Дж. Дьюї та В. Х. Кілпатрика знайшли підтримку спочатку у передових педагогів США, а потім були сприйняті та розроблені в

інших країнах, де назріла потреба реформувати суспільство, де основу реформ вбачали у вихованні нового громадянина.

У цей період з'явилися експериментальні школи для молодших школярів, в яких акцент у навчанні переносився на особистість дитини, на розвиток у неї активного творчого потенціалу. Програми за методом проектів будувалися як серія взаємопов'язаних проектів, які зумовлювалися життєвими задачами. Для їх виконання потрібно було організувати спільну з дітьми діяльність, здобути необхідні знання.

Педагоги виявили цінність методу проектів у таких ознаках:

- учні навчаються добре виконувати роботу, відчуваючи при цьому радість та гордість за її результати;
- учні люблять свою школу, у них не виникає проблем із дисципліною;
- діти навчаються мислити, їх думки базуються на фактах, а не на передбаченнях;
- вони навчаються вчитися, знають, де і як потрібно знаходити матеріал, як тлумачити факти, як їх обґрунтовувати;
- діти набувають навичок роботи в колективі;
- вчаться ставити мету, зважати на думку товаришів;
- вони навчаються ефективно працювати, планувати свою працю, знають, де знайти засоби для досягнення мети та як їх застосувати;
- учні вчаться аналізувати власну працю.

Таким чином, раціональний зміст означеної системи організації навчання полягає в тому, що вона дозволяла значною мірою оптимізувати темп навчання, узгодивши його з можливостями дитини, привчати її до самостійності та відповідальності за виконання завдання, розвивати ініціативу, стимулювати пошукову діяльність і пізнавальний інтерес.

Варто зазначити, що в період становлення методу американські педагоги, популяризуючи його, називали проектом майже кожную роботу учнів, яка виконувалась свідомо і з бажанням.

Метод проектів був у центрі уваги дослідників різних періодів і різних

культур. Він знайшов своїх прихильників і пропагандистів у Росії на початку ХХ століття, коли школа і педагогіка були на підйомі й розвивались у тісній взаємодії з педагогічною наукою західних країн. Ідеї трудового навчання, покладені в основу методу проектів В. Х. Кілпатрика, знайшли своє відображення в діяльності російських педагогів в експериментальних школах: «Будинок вільної дитини» (1906-1909 рр., К. Вентцель), «Сетльмент» (1907—1908 рр., А. Зеленко, С. Шацький), «Дитяча праця і відпочинок» (1909—1918 рр., С. Шацький).

У 20-х роках ХХ століття метод проектів значно вплинув на розвиток радянської педагогіки. Фактично на нього спиралась Декларація про єдину трудову школу 1918 року. Слід зазначити, що філософська основа радянської педагогіки мала багато спільного з матеріалістичними поглядами Дж. Дьюї, ідеї якого втілювалися в методі проектів.

Починаючи з 1929 до 1932 року, метод проектів широко застосовувався в шкільній практиці й в Україні. Взагалі, весь період з 1918 по 1932 рік можна розглядати як час шкільних експериментів: теоретично розроблялися і застосовувалися у навчанні найновіші системи, форми та методи, створені передовою європейською та американською педагогічною думкою.

Серед інновацій цього періоду виділимо комплексну систему навчання, Дальтон-план, Віннетка-план і метод проектів. Інтерес радянських педагогів до останнього був зумовлений його спрямованістю на безпосереднє залучення учнів до навколишнього життя. Цінність методу виявляли в сприянні вихованню в учнів ініціативи, самостійності, колективізму; у розвитку вміння планувати діяльність; у врахуванні сил та інтересів дитини; індивідуалізації прийомів роботи, її темпів; організації всього навчання на свідомому до нього ставленні з боку учня.

У вітчизняній педагогіці метод проектів розглядався як засіб:

- усебічного тренування розуму та розвитку мислення;
- розвитку творчих здібностей;
- формування самостійності та підготовки школярів до самостійної

трудової діяльності;

- підготовки вихованців до професійної діяльності;
- злиття теорії і практики навчання.

Відмінною ознакою проектів на початку 30-х років був їх тісний зв'язок із життям та інтересами дитини. Навчальною програмою передбачалося набуття учнями в процесі суспільно значущої праці навичок пристосування в соціумі. В якості стимулів обиралися цільові акти, пов'язані зі створенням цікавих і корисних для дітей речей. Учні виконували проект як самостійно поставлену мету. До роботи залучалась велика кількість дітей, хоча на основі колективної праці кожен отримував можливість розвивати власну активність.

Проекти в радянській школі організаційно були подібними до проектів, які розробляли в американських експериментальних школах. Проте, була очевидною змістова відмінність, яка обумовлювалась принципово різними цілями навчання. Якщо в школах Заходу застосовувались проекти з вузькою спрямованістю (так звані «інтереси двору»), то радянському варіанту методу проектів властива широка суспільна спрямованість, що націлювала школярів на участь у соціалістичному будівництві. Проекти відповідали не лише програмам ГУСу, а й промфінплану колгоспу, комуни чи фабрики. Рекомендувались до застосування такі напрями проектної роботи, як:

- «За соціалістичне сільське господарство і підвищення врожайності»;
- «За індустріалізацію, за виконання промфінплану»;
- «За соціалістичний побут і соціалістичну культуру»;
- «Будемо зміцнювати міжнародну солідарність трудящих в їх боротьбі з капіталізмом» та ін.

Із часом школа настільки захопилася суто виробничими проблемами, що постраждав освітній бік методу проектів, і постановою ЦК ВКП (б) від 1.09.1931 р. комплексно-проектну систему було замінено класно-урочною. Причиною короткочасності та швидкоплинності комплексно-проектного навчання дослідник історії педагогіки – О. Сухомлинська – вважає зміну освітньої парадигми, а не його недосконалість.

Навчання, спрямоване на досягнення результатів трудової діяльності спільними зусиллями, було соціальним замовленням ХХ століття — доби стрімкого розвитку нових технологій. Професійне визначення громадян було головним завданням освіти, тому акцент у проектному навчанні змістився до інструментально-практичної сфери, що призвело до деформації навчально-виховного процесу, зменшення ролі інтелектуальної складової навчання.

Від 1931 року на кілька десятиліть метод проектів зазнав забуття, оскільки методи навчання розглядались переважно як способи передавання знань. Лише в 60-ті роки ХХ століття в західноєвропейських країнах метод проектів зазнав свого другого народження — під тиском студентських вимог радикально реформувати систему освіти, спрямувати її назустріч демократичним змінам та соціальним запитам суспільства.

Пошук раціонального поєднання теоретичних знань та їх практичного застосування для вирішення конкретних проблем зробив означений метод популярним та широко застосовуваним у навчальних закладах США, Англії, Німеччини, Нідерландів та ін., а з 90-х рр. — і в школах України.

Наразі вчені визначають метод проектів як відкриту педагогічну систему, яка містить певну сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів, необхідних для створення організованого та цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості учня.

Таким чином, проведений аналіз показує, що метод проектів як педагогічне явище має багату та складну історію становлення. Дослідження історичного досвіду роботи за цим методом дозволяє створити основу для організації успішної практики його впровадження в умовах сучасної школи в Україні.

Література

1. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. — Х.: Українська Видавнича Спілка, 1997. — С. 331—362.
2. Дьюи Дж. Школа и общество / Пер. с англ. / Дж. Дьюи. — М.:

Работник просвещения, 1925. — 48 с.

3. Дьюи Дж. Школы будущего / Дж. Дьюи, З. Дьюи; пер. Р. Ландсберг. — Берлин: Гос. изд-во РСФСР, 1922. — 180 с.

4. Игнатьев Б. В. Метод проектов в трудовой школе // На путях к новой школе. — 1930. — С. 45—52.

5. Кагаров Е. Г. Современное педагогическое движение в Западной Европе и Америке. — М.: Работник просвещения, 1928. — 270 с.

6. Килпатрик В. Х. Основы метода. — М.-Л.: Гос. изд-во, 1928. — 116 с.

7. Нариси історії українського шкільництва (1905—1933): Навч. посіб. / За ред. О.В.Сухомлинської. — К.: Заповіт, 1996. — 302 с.

8. Манжос Б. Останні досягнення методи проектів у Америці / Б. Манжос // Шлях освіти. — 1929. — № 5 / 6. — С. 194—199.

9. Овчинникова А. Рабочий язык — английский: Лицейсты защищают проект по страноведению / А. Овчинникова // Лицейское и гимназическое образование. — 1999. — №2. — С. 56—60.

ОСНОВИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

СУТНІСНІ ОЗНАКИ МЕТОДУ ПРОЕКТІВ

У сучасних умовах розвитку системи освіти вагомого значення набуває впровадження ефективних інновацій у традиційну класно-урочну систему, а також пошук нових форм організації навчання поза її межами. До їх числа належить і метод проектів, хоча він не є принципово новим явищем у науці та практиці.

Серед понять, які формують уявлення про метод проектів, виділимо: «проект», «проектна діяльність», «проектування» — і розкриємо їх сутність.

У педагогічній літературі поняття «проект» (від лат. «прожекту» — кинутий уперед) визначається, по-перше, як результат перетворювальної діяльності; по-друге, як мета і результат проектування.

Проектна діяльність як культурна форма, що використовує філософські,

культурологічні та психолого-педагогічні знання, історично оформилась у наслідок переходу від проектування матеріальних об'єктів до проектування систем діяльності. Проблема проектної діяльності як педагогічного явища з кінця ХХ століття стала предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних учених (О. Анісімов, В. Беспалько, І. Бухтіярова, О. Гребеннікова, Ю. Громико, Є. Заір-Бек, Г. Ільїн, Н. Матяш, О. Прикот, В. Симоненко, В. Слободчиков, С. Ящук та ін.).

На сучасному етапі поняття «проектна діяльність» у педагогіці розглядається у двох аспектах:

1) у контексті педагогічного проектування як процес розроблення окремими педагогами або колективами вчителів цілей і конструктивних схем їх досягнення, теоретичних моделей — навчально-виховних програм і методик їх застосування;

2) як проектна діяльність учнів — складова навчальної діяльності, якій притаманні лише деякі риси професійної педагогічної діяльності.

За своєю суттю проектну діяльність учнів розуміємо як засіб їхнього навчання та виховання. Способом її організації є метод проектів. Педагогічний термін «метод проектів» утворений шляхом синтезу двох окремих понять: «метод» і «проект», які в поєднанні в одному терміні набувають специфічного змісту та призначення.

Так, поняття «метод» (від грец. «методос» — шлях дослідження чи пізнання) визначається як:

- спосіб пізнання явищ природи та суспільства (С. Коберник);
- шлях, спосіб просування до істини, до очікуваного результату;
- спосіб організації практичного та теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями об'єкта, який розглядається;
- система послідовних дій людини, яка спрямована на досягнення результату, що відповідає поставленій меті (О. Чечель);
- сукупність певних правил, прийомів, норм пізнання та дії (О. Землянська) та ін.

Отже, є очевидним, що поняття «метод» генетичним корінням сягає практичної діяльності. Це саме стосується і терміну «проект» у контексті гуманітарних наук.

Поняття «метод проектів» також визначається науковцями по-різному: і як конкретна практика роботи вчителів, спрямована на формування в учнів певної системи інтелектуальних і практичних умінь; і як комплексний метод навчання; і як педагогічна технологія; і як система навчання.

В основі визначення методу проектів як комплексного методу навчання покладено бачення його як сукупності методичних прийомів переважно пошукового характеру, спрямованих на досягнення певної навчальної мети. Так, Є. Полат розглядає метод проектів, за умови, якщо він застосовується в межах певного предмета, як «сукупність прийомів, операцій оволодіння деякою галуззю практичного або теоретичного знання, тієї чи іншої діяльності; шлях пізнання, спосіб організації процесу пізнання».

М. Запрудський визначає його як «систему навчально-пізнавальних прийомів, які дозволяють розв'язати певну проблему в результаті самостійної і колективної діяльності учнів». С.Шишов зазначає, що в контексті шкільної освіти варто говорити про метод творчих проектів. Учений трактує це поняття як «діяльність учня, в процесі якої під керівництвом учителя створюються матеріальні та духовні цінності, які мають певну новизну, причому проект виконується від ідеї до її повної реалізації».

Натомість О. Новиков, розглядаючи метод проектів, вживає термін «система навчання». Його позиція полягає в розумінні сутності цього поняття як форми організації навчання, метою якої є побудова освітнього процесу за логікою проектно-технологічного типу організаційної культури. А. Хуторський у цьому ж аспекті вживає термін «проектна форма навчання».

Деякі вчені (В. Гузєєв, М. Запрудський, Н. Кисельова, Д. Левітес, Г. Петровський, І. Чечель та ін.) визначають метод проектів як цілісну педагогічну технологію. Однак у науковому середовищі не існує єдиного розуміння сутності самого терміну «педагогічна технологія» (у цьому аспекті Г. Селевко виділяє

чотири позиції вчених), науковці ґрунтуються на власному баченні сутності поняття «метод проектів».

Таким чином, відповідно до змістового та процесуального наповнення метод проектів можна розглядати як:

1) метод навчання, якщо він застосовується на окремому етапі навчальної діяльності як комплекс дидактичних прийомів, спрямованих на досягнення освітньої мети в межах певної організаційної форми;

2) форму організації навчання, якщо узгоджена діяльність учителя й учнів здійснюється за встановленими етапами й певним режимом (наприклад, уроки-проекти);

3) педагогічну технологію, якщо являє собою комплексний інтегративний процес, який передбачає цілепокладання, планування, відповідну організацію, реалізацію цілей за допомогою адекватних методів і форм, аналіз результатів.

У будь-якому випадку метод проектів являє собою педагогічну систему, що охоплює певну сукупність взаємопов'язаних засобів і процесів, необхідних для створення організованого та цілеспрямованого педагогічного впливу на формування особистості учня.

На практиці метод проектів розглядається як інновація, метою якої є створення для дитини умов, за яких вона оволодіє вмінням активно здобувати, оновлювати та розвивати свої знання, зможе їх творчо застосувати. Досягнення цієї мети, на наш погляд, можливе за рахунок застосування умов діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів. Діяльнісний підхід означає впровадження методу проектів як особливого способу організації навчання. З точки зору такого підходу головною цінністю освіти є цінність розвитку дитини. Особистісно зорієнтований підхід передбачає створення сприятливого середовища для забезпечення і підтримки процесів самопізнання і самореалізації особистості учня, розвитку його індивідуальності.

Метод проектів як педагогічна система виконує дидактичні, пізнавальні, розвивальні, виховні, зокрема соціалізуючі функції, які конкретизуються у

відповідних завданнях (схема 1).

Схема 1.

Метод проектів також підтримується багатьма дидактичними принципами,

з-поміж яких виділимо:

- принцип активності (цілеспрямоване активне сприймання учнями проблеми проекту, її переосмислення та розв'язування);
- принцип продуктивності (прагматична спрямованість діяльності на одержання суб'єктно чи соціально ціннісного результату);
- принцип технологічності (виконання взаємообумовлених навчальних дій у чітко визначеній послідовності);
- принцип саморозвитку (створення розвивального середовища, в якому в результаті реалізації учнями поставленої мети будуть започатковуватись нові проекти);
- принцип опори на суб'єктний досвід учнів (урахування досвіду дитини, набутого в процесі сприймання і розуміння нею навколишнього світу);
- принцип зв'язку дослідження з реальним життям (використання довколишнього середовища як лабораторії, в якій відбувається процес пізнання);
- принцип співробітництва та партнерства (об'єднання ресурсів і зусиль задля досягнення спільної мети).

Оскільки в основу методу проектів «покладено ідею, що утворює поняття «проект», його прагматичну спрямованість на результат, який досягається за умови вирішення тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми» (А. Хуторський), варто зупинити увагу на визначенні навчального проекту.

У фаховій літературі поняття «навчальний проект» тлумачать як:

- «дидактичний засіб активізації пізнавальної діяльності, розвитку креативності та водночас формування певних особистісних якостей» (Г. Селевко);
- «форма організації занять, яка передбачає комплексний характер діяльності всіх її учасників з метою отримання освітньої продукції за певний проміжок часу — від одного уроку до кількох місяців» (М. Скаткін);
- «обґрунтована й усвідомлена діяльність, спрямована на формування в учнів певної системи інтелектуальних і практичних умінь» (С. Гончаренко);

- «самостійно розроблений і виготовлений продукт (матеріальний чи інтелектуальний) від ідеї до її втілення, виконаний під контролем і з консультаціями вчителя» (О. Савченко);

- «навчально-трудове завдання, яке активізує діяльність учнів, і в результаті якої ними створюється продукт, що володіє суб'єктивною, а інколи й об'єктивною новизною» (П. Підкасистий) та ін.

Незважаючи на різноманітність тлумачень цього поняття, спільним є бачення його як різновиду навчальної діяльності. Спираючись на аналіз літератури та виходячи з принципів, на яких будується проектна діяльність учнів, визначимо специфічні ознаки, притаманні навчальному проекту, а саме:

- наявність значущої в дослідницькому або творчому аспекті проблеми, для вирішення якої необхідний інтегрований зміст;
- значущість для учня передбачуваних проєктованих результатів і потреба у вирішенні проєктної проблеми чи задачі;
- вирішення учнем проблеми з використанням зразка (аналогу) дії, але в нових умовах;
- самостійне виконання частини проєкту (на певних етапах) або всієї проєктної задачі;
- використання учнем проєктно-пошукових і проєктно-дослідницьких прийомів роботи.

Навчальні проєкти, за Є. Полат, мають свою типологію (див. схему 2). На детальному описі кожного виду навчальних проєктів та їх структурі ми зупинимося в наступних частинах розділу.

Кожне із наведених тлумачень понять «навчальний проєкт» і «метод проєктів» має певний сенс. Проте, на нашу думку, для початкової школи є прийнятним розуміння навчального проєкту як особливого виду навчально-пізнавальної діяльності учнів, спрямованої на вирішення проблеми, пов'язаної із створенням освітнього продукту, який має суб'єктивну чи об'єктивну цінність, а метод проєктів слід розглядати як спосіб організації такої діяльності.

СТРУКТУРА ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз структури проектної діяльності дає змогу виділити основні елементи змісту: мотиви, які спонукають до діяльності; цілі — результати, на досягнення яких спрямована діяльність; засоби, за допомогою яких діяльність відбувається. Отже, у процесі взаємодії суб'єкта з дійсністю виділяються мотивована діяльність у цілому, цілеспрямовані дії, що входять до її складу, і компоненти цих дій — операції.

Як показали дослідження (О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та інші), протікання та розвиток психічних процесів суттєво залежать від мотивів і цілей діяльності. Ці поняття безпосередньо пов'язані з результатом діяльності. Під терміном «ціль діяльності» розуміється безпосередній мотив, яким у свідомості та мисленні передбачається результат, шляхи і способи його досягнення.

Цілі діяльності обумовлюють проектування, планування, передбачення майбутнього результату. Відповідно до системи цілей визначається зміст проектної діяльності суб'єктів за такими етапами:

- 1) формулювання провідної проблеми та мети проектної діяльності;
- 2) планування змісту проектної діяльності;
- 3) з'ясування способів вирішення проблеми;
- 4) отримання результату діяльності.

Водночас, оскільки проектна діяльність базується на засадах особистісно орієнтованого навчання, її цілі мають співвідноситися зі сферою бажань учня, його індивідуальними інтересами, віковими особливостями. Метою учня може бути реалізація його права на самостійність та інтелектуальну свободу; задоволення конкретної власної матеріальної чи пізнавальної потреби; випробування своїх сил у новому виді діяльності; внесення своєї частки в суспільно значущу справу тощо.

Таким чином, цілі педагогічної діяльності перебувають у взаємозв'язку із суб'єктними цілями учня. Інтегруючою ланкою в цьому випадку є готовність

учня адаптуватися в навколишньому соціоприродному середовищі до виконання певних соціальних функцій з метою полегшення орієнтації в нових умовах, самовиявлення і самореалізації.

Вирішальне значення в проектній діяльності мають мотиви учня. На перших стадіях включення в проектну діяльність вони зумовлені задачами, які формулює вчитель. У такому випадку, за С. Рубінштейном, мотив полягає у ставленні дитини до задачі, мети й обставин — умов, і за яких виникає дія. Мотив як усвідомлений імпульс до певної дії формується в той час, коли учень враховує, оцінює, зважує обставини, в яких знаходиться, і усвідомлює поставлену мету. Із ставлення до таких обставин народжується мотив зі змістом, необхідним для роботи над навчальним проектом. Проте, мотив стане внутрішнім поштовхом до діяльності, якщо сформується в учня самотійно.

За даними наукового дослідження Н.Матяш, в основі мотивації проектної діяльності лежить сукупність когнітивних і соціальних мотивів. У сфері розвитку учня молодшого шкільного віку до цих груп можна віднести таке.

Пізнавальні (когнітивні) мотиви:

- цікавість — один із рівнів пізнавальної потреби, який в умовах пошукової активності може трансформуватися в допитливість;
- пізнавальна самодіяльність — бажання постійного занурення в проблему;
- підвищений інтерес до дивергентних задач — здатність до творчого розв'язання будь-якої проблеми;
- продуктивність мислення — здібність генерувати нові оригінальні ідеї, вона виявляється в пошуковій активності;
- гнучкість мислення — здатність швидко та легко знаходити нові стратегії діяльності, встановлювати асоціативні зв'язки між різними процесами та явищами;
- прогнозування — якість, що ґрунтується на уяві, інтуїції, аналітичних здібностях; виявляється в передбаченні майбутньої діяльності та її результату;
- самовдосконалення — прагнення досягти високої самооцінки;

- нахили та інтереси — індивідуальна властивість особистості, яка виявляється в бажанні та можливості виконати певну діяльність.

Зовнішні (соціальні) мотиви:

- перфекціонізм — бажання все виконати краще за інших, прагнення до досконалості в будь-якій справі;
- схильність до лідерства — можливість керувати процесом, заснована на захопленні справою, глибокому розумінні її сутності;
- самоствердження — внутрішнє бажання підвищити свій статус у групі однолітків;
- бажання отримати гарну оцінку;
- почуття відповідальності перед класом або учителем.

Наявність деяких із зазначених мотивів або їх комплексу допомагають адекватному сприйманню учнями проектної діяльності, створюють підґрунтя для успішного її перебігу.

Складова мотиваційної сфери людини — пізнавальні потреби — є ядром особистості як суб'єкта діяльності. Будучи внутрішньою причиною активності особистості, вони частіше за інші психічні явища стають мотивами дій та діяльності й частіше за інші переживаються як емоції і почуття. Окрім того, сформульовані пізнавальні потреби, як і потреби в суспільних відносинах, є передумовою для розвитку особистості.

Мотив учня як суб'єкта має безпосередній зв'язок з метою проектної діяльності, оскільки ним керує бажання або намагання її досягти. Проте, мотив може відокремитись від мети й впливати, по-перше, на саму діяльність, коли робить її схожою на гру (учневі цікаво перебувати в незвичній сфері діяльності); по-друге, на результат діяльності, якщо він стає метою дій (учень хоче виявити свою особистість, продемонструвати свою значущість у соціумі). У будь-якому випадку без наявності мотиву та усвідомленої учнем мети проектна діяльність перетворюється на виконання поставленого вчителем завдання.

Важливим компонентом структури діяльності є дії-операції, котрі

забезпечують використання наявних засобів і умови для досягнення необхідного результату. Проведені дослідження (П. Гальперін, Д. Ельконін та ін.) виявили, що на основі зовнішніх предметних дій шляхом їх послідовних змін формуються внутрішні дії, які реалізуються в розумовому плані та забезпечують дитину можливістю орієнтуватися в навколишньому світі. Отже, якщо освітній процес буде побудований на засадах діяльнісного підходу, наявність потреби оволодіти основами проектної діяльності призведе до виникнення внутрішньої цілі діяльності самого учня.

Проектна діяльність учнів, як і будь-яка інша, складається з трьох основних компонентів: орієнтовно-мотиваційного, операціонально-вправляючого та рефлексивно-оцінювального. Залежно від домінуючої галузі знань та вікового складу учасників її етапи наповнюються певним змістом. Оскільки у сфері нашої уваги перебуває діяльність учнів молодшого шкільного віку, зупинимось на баченні її структури відповідності до структури діяльності (за В. Крутецьким) у загальному її розумінні.

I. Етап постановки мети — усвідомлення учнями конкретної задачі (організація проекту).

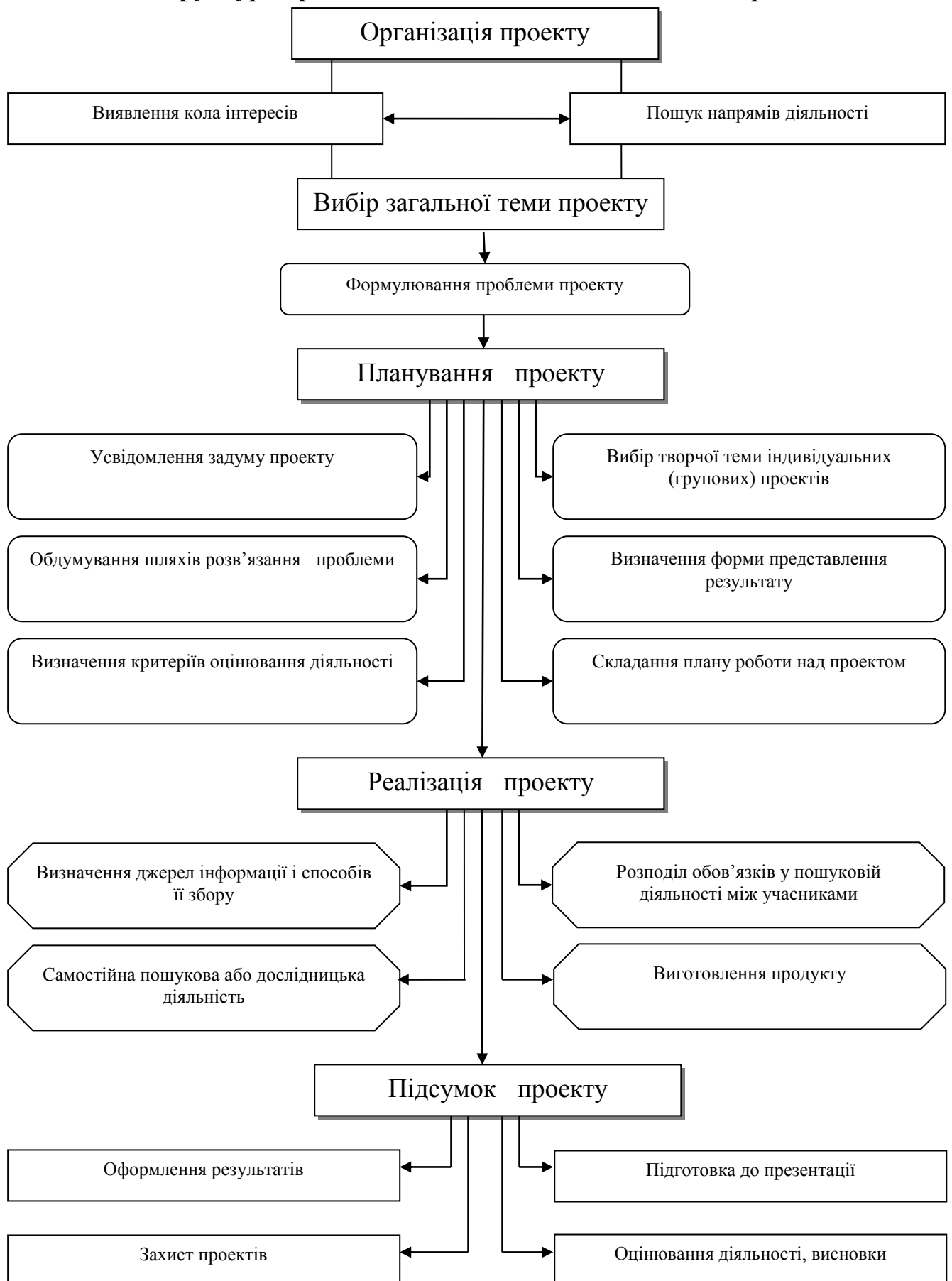
II. Етап планування роботи — вибір раціонального способу дії (планування проекту).

III. Етап виконання — реалізація діяльності, яка супроводжується поточним контролем і перебудовою за необхідності (реалізація проекту).

IV. Етап перевірки результатів, виправлення помилок, співставлення здобутих результатів із запланованими, підведення підсумків роботи та її оцінка (підсумок проекту).

Структуру проектної діяльності молодших школярів унаочнено на схемі 3.

Структура проектної діяльності молодших школярів

Формування проектної діяльності передбачає відпрацювання з учнями кожного із компонентів цієї діяльності. Першочергового значення тут має усвідомлення сформульованої вчителем задачі та самостійне висування власних задач діяльності в безпосередньому зв'язку з її мотивами.

Сутність вирішення навчальних задач у контексті проектної діяльності полягає в оволодінні учнями теоретично узагальненим способом вирішення конкретних та окремих задач. За В. Давидовим, поставити перед учнем задачу — означає ввести його в ситуацію, яка потребує орієнтації на загальний спосіб її розв'язання в усіх можливих окремих і конкретних варіантах умов.

Здійснення навчальних дій над матеріалами дослідження — аналіз, синтез, порівняння, моделювання, а також оволодіння новими способами дій — сприяють розвиткові учня. На основі виконання дій самоконтролю і самооцінювання формується особлива оціночна діяльність школяра, новий тип ставлення до своєї власної діяльності — вміння її оцінювати з точки зору вироблених у суспільстві еталонів, перетворювати й удосконалювати.

Педагогічною метою формування проектної діяльності є розвиток в учнів уміння самостійно здійснювати всі її етапи й переходити з одного етапу на інший: від формулювання мети власної діяльності до адекватного виконання проектних операцій, від реалізації проекту до самоконтролю і самооцінювання. Оскільки це складний процес, учителю доводиться керувати проектною діяльністю учня безпосередньо, а за достатньої сформованості умінь організації проектної діяльності — приховано координувати.

Формування проектної діяльності проходить кілька стадій: спочатку відбувається ознайомлення учнів з новим видом діяльності, усвідомлення його змісту; потім початкове оволодіння ним; нарешті, самостійне розроблення навчальних проектів. Таким чином формуються уміння, які складають здатність виконувати проектні дії, тобто *проектні вміння*.

На основі теорії формування пізнавальної діяльності молодших школярів Н. Тализіної виділимо такі складники проектних умінь: початкові логічні прийоми мислення; специфічні прийоми проектної діяльності;

загальнодіяльнісні вміння. Характеристику вмінь представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Проектні вміння учнів

Види проектних умінь	Прийоми проектної діяльності
I. Початкові логічні вміння:	
а) інтелектуальні	<ul style="list-style-type: none"> • виділяти різноманітні властивості предметів і явищ шляхом аналізу, узагальнення, співставлення фактів; • висувати ідеї, ставити проблемні питання, проектні задачі; • передбачати результати діяльності; • формулювати висновки; • переносити отримані знання в практику, поєднувати їх з досвідом
б) особистісні	<ul style="list-style-type: none"> • налагоджувати контакти в процесі спільної діяльності; • долати психологічні бар'єри в процесі діяльності; • оцінювати, аналізувати, корегувати власну діяльність
II. Специфічні вміння:	
а) інформаційні	<ul style="list-style-type: none"> • знаходити, сприймати, усвідомлювати, аналізувати необхідну інформацію; • переносити інформацію конкретну навчальну, ігрову чи життєву ситуацію
б) творчі	<ul style="list-style-type: none"> • виконувати прийоми навчальної діяльності в нестандартних умовах; • комбінувати способи вирішення проектних задач; • втілювати задум у творчий результат (продукт)
в) літературно-лінгвістичні	<ul style="list-style-type: none"> • описувати ідеї; • розробляти та презентувати результати проектної діяльності
г) художні	<ul style="list-style-type: none"> • імпровізувати під час захисту;

	<ul style="list-style-type: none"> • створювати художні образи; • естетично оформлювати проект; • розробляти дизайн приміщення для презентації
д) маніпулятивні	<ul style="list-style-type: none"> • координувати рухи; • користуватися інструментами
е) математичні	<ul style="list-style-type: none"> • визначати кількість необхідних матеріалів; • поєднувати форму та об'єм
III. Загальнодіяльнісні вміння:	
а) організаційні	<ul style="list-style-type: none"> • застосовувати нові прийоми діяльності відповідно до логіки їх здійснення; • будувати власну діяльність, самостійно контролювати її; • планувати умови і послідовність роботи над проектом
б) дослідницькі (пошукові)	<ul style="list-style-type: none"> • самостійно генерувати ідеї; • обирати спосіб дії; • самостійно відбирати й накопичувати матеріал; • знаходити кілька варіантів вирішення проблеми; • встановлювати причиново-наслідкові зв'язки
в) комунікативні	<ul style="list-style-type: none"> • працювати в команді; • стисло та зрозуміло висловлювати свою думку; • слухати та враховувати думки інших; • триматися перед аудиторією

Відповідно до ступеня володіння молодшими школярами проектною діяльністю та їхніх індивідуальних розумових здібностей проектні вміння можуть виявлятися на різних рівнях знання — від розпізнання учнями способу проектної діяльності за зовнішніми ознаками до самостійного розроблення і реалізації проекту як способу вирішення власної проблеми.

Кінцевою метою формування проектних умінь є здатність учнів самостійно здобувати знання, доцільно застосувати їх у нових обставинах, а також

збереження і розвиток пізнавальних потреб. Для виконання цих завдань необхідні такі умови:

- цілеспрямованість і систематичність (використання для розроблення проектів навчального матеріалу з усіх дисциплін, поєднання урочної та позаурочної форми організації проектної діяльності);

- мотиваційне середовище (усвідомлення учнями можливостей для реалізації в освітньому процесі особистих інтересів, здібностей і талантів, а також для вирішення власних життєвих проблем);

- урахування вікових особливостей (ознайомлення з діяльністю на доступному рівні сприймання, розроблення посильних, актуальних і цікавих проектів);

- психологічний комфорт (створення психологічного клімату, сприятливого для вияву самостійності, бажання досліджувати та реалізовувати власні ідеї);

- творче середовище (підтримка інтересу до проектної діяльності, заохочення проявів творчості).

У процесі формування всіх стадій проектної діяльності в їх єдності та за визначених умов в учня виробляється специфічна спрямованість на оволодіння різноманітними способами роботи.

Розкриття сутності проектної діяльності передбачає розгляд способів і засобів, за допомогою яких вона відбувається.

Оскільки в проектній діяльності відтворені основні етапи навчально-пізнавального процесу, то відповідно домінуючими будуть такі групи методів:

- методи первинного засвоєння змісту діяльності;
- методи відтворення певного способу діяльності та застосування прийомів проектної діяльності в процесі вирішення задач;

- методи оцінки діяльності.

Так, до групи методів первинного засвоєння змісту діяльності можна віднести методи стимулювання і мотивації навчання: розповідь, навчальна

дискусія, створення проблемної ситуації, «коло ідей», «мозковий штурм», навчальне заохочення та ін. Ці методи застосовуються з метою створення навчального середовища, сприятливого для природного виникнення в учнів бажання здійснювати проектну діяльність, усвідомлення її задач, передбачення цілі задуму. Поєднання при цьому традиційних (репродуктивних) та інтерактивних методів забезпечує в умовах розвивального навчання перехід кількісного накопичення відомостей і фактів у нову якість — уміння застосовувати засвоєні прийоми в процесі подальшої пошуково-дослідницької діяльності.

Розвивальне значення розповіді полягає в тому, що вона активізує психічні процеси учня: мислення, пам'ять, уяву, емоційні переживання. Навчальна дискусія значною мірою сприяє розвитку критичного мислення, дозволяє визначити власну позицію, формує навички обстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Цей метод передбачає обов'язкове дотримання методичних вимог, вироблення під керівництвом учителя правил проведення дискусії, самостійну діяльність учнів з окреслення проблеми та формулювання мети. Проте, для реалізації кількох важливих етапів проектної діяльності (визначення проектних задач, підготовка необхідних ресурсів у процесі індивідуальної і групової діяльності) цей метод практично не пристосований.

Метод створення проблемної ситуації дає можливість поставити учня в нові умови, за яких він не може прийняти рішення на основі власних знань, а тому має знаходити нову інформацію і набувати нового досвіду. Інтерактивні методи «коло ідей» і «мозковий штурм» спонукають учасників проектної діяльності виявляти увагу й творчість через вільне висловлення думок під час колективного обговорення та пошуку рішень. Навчальне заохочення для учня молодшого шкільного віку є дієвим засобом залучення до діяльності, оскільки він визначає прийнятні для нього стимули та результати.

До групи методів відтворення певного способу діяльності та застосування прийомів проектної діяльності в процесі вирішення задач віднесемо метод

висування і перевірки припущення, частково-пошуковий, дослідницький, навчальний експеримент, аналіз нової інформації, порівняння фактів, навчальне моделювання та конструювання, комбінування способів вирішення проблеми, ділову гру, взаємонавчання тощо. Їх головна функція полягає у підготовці та розробленні необхідних ресурсів для проведення індивідуальної чи групової роботи, організації активної пошукової (дослідницької) та продуктивної діяльності учнів у нових умовах.

Способом формування і розвитку навички передбачення, прогнозування та гіпотетичності є метод висування припущення (гіпотези). Завдяки йому школяр навчається на основі запропонованих, вихідних позицій або власного бачення проблеми чітко висловлювати варіанти своїх відповідей на питання: «Що буде, якщо ..?», спираючись при цьому на логіку та інтуїцію (М. Скаткін).

Із зазначеним тісно пов'язані частково-пошуковий та дослідницькі методи, оскільки на їх засадах перевіряються висунуті припущення. Головна особливість цих методів полягає в активізації навчання, наповнення його пошуковим, творчим змістом, і, як результат — надання учням ініціативи в організації власної пізнавальної діяльності під час пошуку відповіді на питання: «Як це можна виконати практично?».

Зауважимо, що повноцінне навчальне дослідження підпорядковує інші методи, зокрема, аналіз інформації, порівняння фактів, навчальне моделювання і конструювання, комбінування способів вирішення проблеми та ін. Залежно від змісту діяльності дослідження також може супроводжуватися навчальним експериментом. Проте, у проектній діяльності молодших школярів ці методи присутні переважно фрагментарно, як нечітко виражені елементи.

Методи ділової гри та взаємонавчання реалізуються на засадах взаємодії учнів. Такий спосіб організації діяльності дає їм змогу взяти активну участь у навчанні й передачі своїх знань і досвіду іншим. Суттєвими моментами такої взаємодії є позитивна взаємозалежність; міжособистісна взаємодія, що стимулює діяльність; індивідуальна та групова підзвітність; навички міжособистісного спілкування; обробка даних про роботу інших. Отже, у

зазначених способах діяльності учень стає активно діючим суб'єктом. Позитивний аспект застосування цих методів у проектній діяльності виявляється у вищому рівні досягнень і більшій продуктивності; сприятливому мікрокліматі в класі (турботливі та чуйні взаємини); зміцненні психологічного здоров'я дітей, їхній соціальній компетентності й самоповазі.

До групи методів етапу оцінки діяльності віднесемо методи контролю за результатом і самоконтролю. Перший із них застосовується на завершальному етапі проектної діяльності, тому передбачає підсумкові, констатувальні дії. Не заперечуючи самостійне значення цього методу, зазначимо, що діяльність залишається незавершеною, якщо далі не відбувається оцінювання та самооцінювання, що особливо важливо для проектної діяльності.

Метод самооцінювання є способом відображення учнем самого себе як особливого об'єкта пізнання, виявлення його уявлень про свої знання, здібності, можливості, недоліки. Структура самооцінювання як проміжного етапу проектної діяльності представлена двома компонентами — пізнавальним та емоційним. Перший відображає знання учня про себе, другий — його ставлення до себе в сенсі задоволення собою. Ці компоненти функціонують в єдності й мають внутрішньо диференційований характер.

По відношенню до процесу проектної діяльності розрізняють самооцінювання:

- прогностичне (учень оцінює власні можливості та з'ясовує до початку майбутньої роботи, чи зможе він з нею впоратись);
- актуальне (здійснюється в процесі виконання певної дії по ходу розгортання діяльності; за потреби спрямовує суб'єкта здійснити корекцію своїх дій);
- ретроспективне (оцінювання виконаної роботи).

Спектр задіяних у проектній діяльності методів не обмежується зазначеними. Аналіз досвіду організації проектної діяльності молодших школярів свідчить про те, що на кожній стадії роботи над проектом обирається основний метод (спосіб діяльності), решта — доповнюють його.

Здійснення проектної діяльності передбачає використання на кожному її етапі одночасно з методами різноманітних інформаційних, інструментальних та інших засобів. Так, на етапах організації та планування проекту ефективнішими є ідеальні об'єкти: образні уявлення, знакові моделі, мислені експерименти. Процедура пошуку інформації та збору матеріалу на етапі реалізації проекту супроводжується використанням водночас з ідеальними інформаційних (паперові, електронні, оптичні та ін.), механічних (прилади, інструменти) та природних (натуральні об'єкти, препарати, колекції тощо) засобів.

На основі викладеного можна зробити висновок, що пізнавальний, виховний, розвивальний та соціалізуючий потенціал проектної діяльності значною мірою обумовлюється структурно-змістовими особливостями навчального проекту.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Теоретичне та практичне осмислення потенціалу методу проектів як способу організації проектної діяльності передбачає виділення її характерних ознак, що впливають на особистісний розвиток учня.

Сутність проектної діяльності ґрунтується на загальнопсихологічному понятті про діяльність, розробленому Л. Виготським, В. Давидовим, О. Леонтьєвим, С. Рубінштейном та ін. За О. Леонтьєвим, діяльність — це процес, організований предметом і зовнішнім середовищем. Предметом зазвичай виступає той аспект, який може бути включений до структури діяльності на певному етапі розвитку.

Особливості діяльності молодшого школяра зумовлюють психологічні фактори розвитку його особистості, а саме:

- основні психічні новоутворення;

- певна соціальна ситуація розвитку або конкретна форма відносин, в які вступає дитина з дорослим у цей період;
- провідний тип діяльності.

Висновки вчених (Л. Виготського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Рубінштейна, В. Слободякова та ін.) показали, що центральними новоутвореннями зазначеного віку є якісно новий рівень розвитку довільної регуляції поведінки та діяльності; рефлексія, аналіз, внутрішній план дій; розвиток нового пізнавального відношення до дійсності; орієнтація на групу однолітків. Названі фактори є основою для сприймання дитиною проектної діяльності.

На думку вчених, молодший шкільний вік сприятливий для формування мотивів учіння, розвитку стійких пізнавальних потреб та інтересів, навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції, продуктивних прийомів і навичок навчальної діяльності; розкриття індивідуальних особливостей і здібностей; становлення адекватної самооцінки; розвитку критичності в ставленні до себе та оточуючих; засвоєння соціальних норм, розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення тісних дружніх контактів.

З огляду на вищезазначене, в проектній діяльності у школярів розвиваються:

- пізнавальні здібності (планування проектної діяльності, пошук шляхів вирішення проблеми, вибір оптимальних способів і засобів діяльності, аналіз і синтез інформації);
 - креативне мислення (на всіх стадіях роботи над проектом);
 - дивергентне мислення (учень має представити якнайбільше ідей щодо вирішення проблеми в межах теми проекту);
 - активність і самостійність (опис індивідуальної частини проекту, планування, дослідження, оцінювання, самостійний вибір форми презентації результату діяльності);
 - просторова уява (планування часу роботи над проектом, передбачення необхідних ресурсів, уміння оцінити та відібрати найбільш слушні ідеї);

- критичне мислення (на всіх етапах проектної діяльності);
- сенсомоторні навички (на етапі виготовлення освітнього продукту).

Крім того, в учнів формуються:

- навички вербальної та невербальної комунікації (в умовах ситуативно-ділового спілкування);
- навички та прийоми роботи в колективі (виконання різних ролей у груповій роботі, взаємодопомога та взаємопідтримка учасників проектної діяльності);
- навички емоційно-вольової сфери (на всіх етапах роботи над проектом);
- навички спілкування в соціумі (на етапі збору необхідної інформації, під час презентування результату діяльності);
- уміння враховувати потреби оточуючих (при плануванні та виготовленні продукту, що має соціально ціннісне або прикладне значення);
- уміння приймати оцінку інших (здійснення само- та взаємооцінювання проектної діяльності за визначеними критеріями).

Процес опанування учнями основ проектної діяльності складний і динамічний, оскільки залежить від їхнього віку та інтелектуального розвитку. Він має два аспекти: педагогічний і психологічний. Перший базується на сприйманні та осмисленні отриманої інформації про означений вид діяльності; розумінні внутрішньої будови інформації; узагальненні одержаної інформації на основі власного досвіду та логічного мислення; закріпленні інформації про діяльність; застосуванні теоретичної інформації на практиці.

Другий аспект—психологічний. Він передбачає: природну потребу учня в поповненні власного досвіду знаннями про новий вид діяльності; виявлення інтересу (цікавості) до проектної діяльності; формування мотивів до такої діяльності; врахування емоційного стану учня як учасника цієї діяльності.

Навчання в початковій школі супроводжується кардинальною зміною соціальної ситуації розвитку дитини. Вона стає суб'єктом соціальних стосунків і наділяється суспільно значущими обов'язками, за виконання яких отримує

громадську оцінку. Вся система життєвих відносин дитини перебудовується та обумовлюється переважно тим, наскільки успішно вона справляється з новими вимогами.

Суттєві зміни у сфері соціальних відносин і діяльності дитини відбуваються на фоні перебудови всіх систем і функцій організму, що вимагає більшого напруження і мобілізації його резервів. Водночас із певними ускладненнями, пов'язаними з фізіологічними змінами, спостерігається успішна адаптація дитини до нової ситуації. За Д.Ельконіним, відбувається перебудова всієї системи її відносин з дійсністю. Якщо в дитини дошкільного віку дві сфери соціальних відносин — «дитина — дитина» і «дитина — дорослий», то в початковій школі виникає нова структура цих взаємин. Система «дитина — дорослий» диференціюється на дві системи: «дитина — батьки» та «дитина — учитель». При цьому остання визначає відносини між дитиною і батьками, дитиною та іншими дітьми. В учителі втілюються вимоги суспільства, у школі існує єдина система еталонів, однакових вимог для оцінки. Така соціальна ситуація розвитку дитини обумовлює необхідність організації особливої діяльності, в якій дитина могла б себе реалізувати.

Так з-поміж інших видів виділяється своєю ефективністю та універсальністю проектна діяльність. Її специфіка потребує від учителя певних знань і вмінь, зокрема: знання форм і методів здійснення; володіння системою розвинених компетентностей у галузі технології моделювання, конструювання та реалізації педагогічного процесу на основі особливостей та ціннісних орієнтацій учнів; зміни традиційної технології взаємодії з учнями; активізації навичок саморозвитку; якісної зміни моделі його діяльності тощо.

У контексті роботи над проектом змінена парадигма діяльності вчителя базується на таких аспектах:

- діагностика та планування вчителем навчально-виховної роботи на основі проектного підходу;
- організація на науковій основі дослідницьких та пошукових дій учня відповідно до рівня розвитку сучасної інформаційної та технічної сфери;

- стимулювання навчальних дій учня з урахуванням його пізнавальних інтересів та життєвих потреб;

- контроль і корекція здобутих учнем знань, умінь та навичок;
- аналіз освітніх результатів.

Під час організації проектної діяльності передбачається наявність у вчителя як суб'єкта означеної діяльності комплексу спеціальних здібностей, серед яких — проектні здібності. Вони виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів; активізувати їхню пізнавальну діяльність шляхом постановки навчально-виховних проблем; організовувати проектну діяльність різного рівня самостійності відповідно до індивідуальності кожного учня. Виділимо критерії і показники володіння вчителем проектною діяльністю.

Когнітивні:

- адекватне уявлення про проектну діяльність;
- знання способів перетворювальної діяльності;
- усвідомлення важливості проектної діяльності для педагогічного процесу;
- усвідомлення цілей і задач проектної діяльності;
- знання вимог до процесу проектування і до його кінцевих результатів;
- знання методичних засобів навчання учнів основам проектної діяльності;
- усвідомлення сутності та значення педагогічного проектування, його ролі в підвищенні педагогічної компетентності.

Операційні:

- володіння методикою проектування;
- наявність навичок проектування освітнього процесу;
- уміння застосовувати традиційні та інноваційні методи навчання учнів проектуванню;
- сформованість навичок дослідницької діяльності;
- розвиненість комунікативних навичок, що дозволяють досліджувати,

моделювати, прогнозувати, реалізовувати процес спілкування в різних соціальних і вікових групах;

- уміння проектувати власне професійне й особистісне зростання.

Особистісні:

- проектне бачення світу;
- проектно-технологічне та системне мислення;
- орієнтація на творчість в освітній діяльності;
- потреба в навчанні учнів основам проектної діяльності;
- адекватна самооцінка власного рівня володіння проектною діяльністю.

Виникає необхідність визначити, у чому полягає проектна діяльність її суб'єктів. З цією метою виділимо зміст та етапи співпраці вчителя та учня в процесі проектної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2

Зміст проектної діяльності вчителя й учня

Проектна діяльність учителя	Проектна діяльність учня
<ol style="list-style-type: none"> 1. Обирає тему, об'єкт проектування. 2. Формулює мету проекту. 3. Розробляє сюжет та етапи проектування. 4. Структурує змістові та технологічні компоненти проекту. 5. Ставить проектну проблему (задачу) перед учнем. 6. Формулює загальне завдання та передбачає результати проектування. 7. Планує методи роботи учнів і заходи, спрямовані на вирішення завдань. 8. Готує ресурси (виконавців, обладнання, інформаційні чи інші матеріали, які будуть використовуватись у проекті). 9. Розробляє правила, систему заохочення, оцінювання та корегування проектної діяльності учнів. 10. Готує методичні рекомендації та 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Обирає тему індивідуального (групового) проекту. 2. Визначає мету власної діяльності. 3. Ознайомлюється з основними етапами проектування. 4. З'ясовує, усвідомлює й аналізує проектну задачу. 5. Висуває гіпотетичні припущення (ідеї) щодо вирішення проектної задачі. 6. Визначає етапи спільної та індивідуальної діяльності. 7. Вибирає способи та засоби власної діяльності. 8. Ознайомлюється з можливими ресурсами, пропонує власні. 9. Відкриває нові знання. 10. Самостійно описує індивідуальну частину проекту. 11. Консультується у вчителя. 12. Оформлює проект, аналізує й оцінює результати групової проектної

<p>правила індивідуальної чи спільної діяльності учнів для виконання проектних завдань. 11. Координує (контролює) діяльність учня. 12. Узагальнює отримані результати.</p>	<p>діяльності.</p>
--	--------------------

Отже, в основі проектної діяльності – взаємодія суб'єктів, яка виявляється у спільній праці, пізнанні, спілкуванні. Учень є активним учасником проектної діяльності – він визначає мету, відкриває нові знання, вибирає шляхи розв'язання проблеми, експериментує, несе відповідальність за свою роботу. Учитель – партнер учня у цій діяльності. Від допомагає учневі визначити мету, розкриває потенціал можливих форм роботи, рекомендує джерела збору інформації, сприяє прогнозуванню результатів, допомагає оцінити роботу, створює умови для активності учня. Такий підхід дозволяє уникнути педагогічного тиску на дитину, так званих дій «зверху», встановлює та підтримує взаємні зв'язки суб'єктів у спільній діяльності, результатом якої є вияви учнем активності, формування суспільно значущих потреб і зростання мотивації.

Залежно від домінуючої в навчальному проекті діяльності її об'єктом може бути продукт, наділений практичною або теоретичною цінністю. Як правило, така цінність має суб'єктивний характер. З точки зору педагогіки, у проектній діяльності вищу вартість має не сам продукт, а власне досвід проектування.

Відповідно до провідної мети проекту об'єкт може досліджуватися за ознаками групи, структури, місця, функції, часу та властивостей. У процесі дослідження об'єкта розвиваються соціально значущі якості, компетентності та пізнавальні інтереси учня. При цьому «об'єкт проектування «розпредмечується» – його сутність, властивості та логіка стають надбанням особистості учня, завдяки чому його здібності розвиваються і наповнюються предметним змістом» (І. Подласий).

Як зазначалося вище, одним із основних факторів розвитку учня є провідна

діяльність. Вона змінюється протягом дитинства залежно від розвитку психофізіологічних можливостей дитини, розширення її життєвого досвіду, необхідності виконувати складніші вимоги соціуму. На кожному етапі вікового розвитку певна діяльність набуває домінуючого значення у формуванні нових психічних процесів і властивостей особистості.

Провідною в молодшому шкільному віці стає навчальна діяльність (зауважимо, що проектна діяльність є одним із видів навчально-пізнавальної діяльності учасників освітнього процесу). Вона визначає найважливіші зміни, що відбуваються в психіці дитини на цьому віковому етапі. У процесі навчальної діяльності формуються психічні новоутворення, які зумовлюють значні досягнення в розвитку молодших школярів і стають підґрунтям для подальшого вдосконалення на наступному віковому етапі. Характерними видами діяльності для молодшого шкільного віку є також гра, праця та спілкування. Усі зазначені види акумулюються в проектній діяльності. Погодимось з думкою І. Подласого про те, що активність у діяльності дає можливість учню швидше й успішніше засвоювати соціальний досвід, розвиває комунікативні здібності, формує ставлення до навколишньої дійсності.

Наукові дослідження (Б. Ананьєв, М. Скаткін, Г. Щукіна та ін.) доводять, що навчальний процес удосконалюється завдяки включенню в нього цілого спектру видів діяльності: пізнавальної, трудової, комунікативної, ігрової, художньої, суспільно-корисної та ін. Усі вони певною мірою втілені в проектній діяльності.

Провідним аспектом проектування є пізнавальна діяльність учня. Вона розглядається психологами як найважливіший процес накопичення духовних цінностей, що відображає закони природи, суспільства, міжособистісних стосунків, і являє собою складний процес переходу учня від незнання до знання, від випадкових спостережень і розрізнених відомостей до системи знань.

Метою проектної діяльності є стимулювання пізнавальної активності, яка,

в свою чергу, забезпечує інтелектуальний розвиток учня. У проектній діяльності під керівництвом учителя (чи з його консультацією) учень розкриває нові для себе знання і факти, здійснює відкриття, які мають суб'єкту значущість. Оволодіння новими знаннями відбувається в умовах активної розумової діяльності. Так, лише під час роботи з джерелами інформації учень виконує операції аналізу, конкретизації, порівняння, систематизації, узагальнення.

Процес пізнання як складова проектної діяльності зазвичай супроводжується емоційними переживаннями новизни, незвичності навчальної ситуації та відчуттям особистої значущості. Таким чином знання наповнюються доступними учневі поняттями і, як наслідок, стають більш стійкими. Зауважимо, що в пізнавальній діяльності не так яскраво відчувається результат, як, зокрема, у трудовій, однак вплив самого процесу на особистісний розвиток учня складно переоцінити. Окрім пізнання важливою є також трудова діяльність. Під її впливом відбувається найбільш сприятливе й успішне формування особистості.

У трудовій діяльності учень пізнає важливі соціальні процеси, усвідомлює значення праці в житті людини, в її взаємодії з довкіллям, набуває трудових умінь і навичок. Водночас інтелектуальний і творчий характер трудової діяльності, передбачений проектною діяльністю, наповнює навчальні поняття конкретним змістом, удосконалює способи пізнавальної діяльності. Реальність результату проектної діяльності дозволяє учню відчути задоволення від власної роботи, а також сприяє утворенню і розвитку важливих мотивів діяльності: соціальних, пізнавальних, мотивів самоствердження та ін. Елементи трудової активності, що відображені в проектній діяльності, стимулюють успішне формування духовності та моральності особистості дитини, визначають готовність до свідомої праці.

Зазвичай у фахових публікаціях проектну діяльність асоціюють з одним із її різновидів — дослідницькою. Така діяльність організовується вчителем на уроці та спрямовується на отримання нових знань шляхом проведення

спостережень, дослідів, вимірювань тощо, відповідно до навчальних програм. Оскільки поняття «проект» виходить за межі традиційного навчального процесу, у зазначеній діяльності може застосовуватись будь-який інший її різновид: пошукова, інформаційно-ознайомлювальна, конструкторська, ігрова та ін.

У роботі над кожним із видів навчальних проектів присутній такий вид діяльності, як спілкування. Спілкування є необхідною умовою формування і розвитку суспільства й особистості. У процесі комунікації відображається, передається і засвоюється соціальний досвід.

Спілкування відбувається на кожному етапі проектної діяльності: учень отримує раціональну інформацію; формує способи розумової діяльності; наслідує і запозичує емоції та почуття інших; отримує досвід роботи в групі. Засобами спілкування регулюються відносини між суб'єктами проектної діяльності на основі спільних цілей, формуються моральні засади особистості, розвиваються комунікативні вміння учнів. Спілкування спонукає учня до самопізнання, оскільки дає змогу в процесі взаємодії з іншою людиною оцінювати власні мотиви, дії, якості.

Ігрова діяльність є однією з пріоритетних у молодшому шкільному віці. Використання її розвивального потенціалу в проектній діяльності створює атмосферу активності, творчого пошуку, емоційності, невимушеності. Художня діяльність надає можливість долучитися до безпосереднього спілкування з мистецтвом, яке заповнює сферу пізнання природи, людини, суспільства. Суспільно-корисна діяльність сприяє збагаченню освітнього процесу соціальною мотивацією, осмисленням цінності практичної діяльності на користь іншим, її морального смислу.

Для молодшого школяра робота над проектом, наповнена різними видами діяльності, має особливе значення, оскільки кожен із них активізує учнів, формує в них самостійність, розкриває природні здібності, збагачує життєвим досвідом, підвищує інтерес до пізнання. Взаємозв'язок між видами діяльності відбувається в різноманітних поєднаннях. Наприклад, у прикладному проекті

окрім трудової діяльності має місце пізнавальна (на етапі планування проекту), спілкування (на всіх етапах), ігрова (на етапі презентації результату) тощо. Залежно від цілей проектної діяльності учнів різноманітні види дій, що входять до складу означеної діяльності, можуть бути скомбіновані, вони збагачуються додатковими умовами, обмеженнями, допоміжними етапами (для засвоєння навичок, якими дорослі вже володіють, а дітям ще потрібно навчатися).

Отже, проектну діяльність варто розглядати як інтегруючу модель, в якій представлені зазначені види діяльності (схема 4). У свою чергу, типи навчальних проектів визначаються змістом і видом основної діяльності.

Схема 4

Проектна діяльність як інтегруюча модель навчально-пізнавальної діяльності

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що проектна діяльність як форма навчально-пізнавальної активності учнів володіє значним розвивальним потенціалом. Його реалізація значною мірою визначається структурно-змістовим наповненням діяльності.

Література

1. Голуб Г. В. Метод проектов как технология формирования ключевых

компетентностей учащихся / Г. В. Голуб, О. В. Чуракова. — Самара: Профи, 2003. — 236 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.

3. Гребенникова О. А. Проектная деятельность как средство развития познавательных интересов старшеклассников: Авторсф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. А. Гребенникова. — Вел. Новг., 2005. — 20 с.

4. Гузеев В. В. Методы и организационные формы обучения / В. В. Гузеев. — М.: Народное образование, 2001. — 128 с.

5. Морозова М. М. Метод проектов как феномен образовательного процесса в современной школе / М. М. Морозова. — Ульяновск, 2005. — 231 с.

6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под. ред. Е.С.Полат. — М.: Академия, 2001. — 272 с.

7. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. — Мн.: Современное слово, 2005. — 720 с.

8. Подласый И. П. Педагогика начальной школы: Уч. пос./ И. П. Подласый. — М.: ВЛАДОС, 2001.— 400 с.

9. Хуторской А. В. Современная дидактика: Уч. для вузов / А. В. Хуторской. — СПб.: Питер, 2001. — 544 с.:

МЕТОДИКА РОБОТИ НАД НАВЧАЛЬНИМ ПРОЕКТОМ

Формування основ проектної діяльності як способу активного здобування знань та їх практичного застосування є одним із засобів навчання, розвитку та виховання школярів. Організовуючи таку діяльність, учитель знайомить учнів з її особливостями, вчить свідомо будувати власну повноцінну діяльність, яка включає три стадії: мотиваційну, операційно-виконавчу, рефлексивно-оцінювальну.

Долучаючись до проектної діяльності, її учасники працюють над навчальним проектом, пов'язаним із вирішенням певних проблем. При цьому вони набувають знань, які за дидактичним значенням виходять за межі окремого навчального предмета, а за своїм особистісним сенсом — за межі звичного шкільного середовища, пов'язуючи учнів з реальними соціальними проблемами.

Розглянемо зміст діяльності учасників проекту на кожному його етапі.

I етап. Організація проекту

Етап визначення вчителем стратегії діяльності, яка полягає у виборі виду й теми проекту, формулюванні провідної проблеми та дидактичної мети. До роботи на цьому етапі молодші школярі не долучаються.

Видова характеристика навчальних проектів

Під час визначення виду навчального проекту рекомендуємо користуватися класифікацією, запропонованою Є. Полат.

За домінуючою діяльністю розрізняють такі проекти:

- *прикладні*. Проекти мають визначену структуру взаємодії учасників, кожен з яких виконує певну функцію. Результат проекту обов'язково втілюється в матеріальну форму та зорієнтований на соціальні інтереси самих учасників, спрямований на впровадження в практику. Орієнтовні теми: «Допоможемо друзям-птахам», «Клумба на шкільному подвір'ї», «Подарунок однокласнику» тощо;

- *рольові (ігрові)*. Учасники виконують певні ролі, які обумовлені характером та змістом проектів. У проектах засобами гри імітуються соціальні або ділові відносини. Результати роботи намічаються на початку, проте повністю виявляються лише в самому кінці проекту. Структура проекту залишається несталою до завершення роботи. Орієнтовні теми: «Школа 100 років тому», «Старовинні весняні свята українців», «Вчимося працювати в команді», «Раптом трапиться пожежа», «Познайомимо зі школою майбутніх

першокласників» тощо;

- *ознайомлювально-інформаційні*. Проекти спрямовані на збір інформації про певний об'єкт чи явище. Передбачається ознайомлення широкого загалу (учнів іншого класу, школи, батьків) з цією інформацією, її аналіз та узагальнення фактів. Проекти виконуються за таким планом: формулювання мети, робота з різноманітними джерелами інформації, обробка матеріалів, оформлення результату, його презентація. Проте, у ході роботи допускається корекція структури проекту. Орієнтовні теми: «Історія одного винаходу», «Як доглядати за домашніми тваринами», «Коли порушуються наші права?», «Шкідливі звички» тощо;

- *мистецькі (творчі)*. Домінуючим аспектом проектів є відповідне оформлення та презентація результату. Такі проекти не мають чіткої структури спільної діяльності учасників, вони плануються залежно від жанру кінцевого результату та його представлення. Однак оформлення результату проекту потребує чіткої структури обраної форми у вигляді сценарію, статті, репортажу, газети, виставки та ін. Орієнтовні теми: «Моє слово про Україну», «Символіка нашого класу», конкурс «Пісня — душа народу», фотовиставка «Як ми мандрували лісом» тощо;

- *дослідницько-пошукові*. Діяльність учнів спрямовується на вирішення проблеми, результат якої заздалегідь невідомий. Проекти за своєю структурою максимально наближені до наукових досліджень. Складаються з таких етапів: постановка проблеми; формулювання гіпотези; планування та розробка дослідницьких дій; збір інформації, її аналіз та узагальнення; підготовка та оформлення результату проекту; публічна презентація результату; рефлексія, висновки. Орієнтовні теми: «Як з'явилися школи», «Як «розмовляють» тварини?», «Які рослини повинні бути у навчальному кабінеті?», «Як писали наші предки» тощо.

За предметно-змістовою галуззю виділяють такі проекти:

- *монопредметні*. Провідна проблема таких проектів вирішується в межах одного навчального предмета, хоча для її вирішення залучаються знання з

інших галузей. Проекти вимагають чіткого формулювання цілей, методичних завдань, а також визначення компетентностей, яких у результаті мають набути учні. Орієнтовні теми: «Математичний задачник», «Веселковий словник», «Мешканці міського парку» тощо;

- *монопредметні*. Зміст проектів охоплює кілька навчальних предметів. Такі проекти вимагають злагодженої роботи творчих груп, чіткого визначення дослідницьких завдань, проведення проміжних звітів. Орієнтовні теми: «Українські традиції і здоров'я», «Про автомобілі в підручниках», «Правила безпечного навчання» тощо;

- *надпредметні (позапредметні)*. Проекти інтегрують знання з різних галузей, у тому числі з тих, які не входять до курсу початкової школи. До їх організації долучаються спеціалісти різного фаху. Орієнтовні теми: «Чому зникли динозаври?», «Як емоції впливають на навчання?», «Небезпечні професії», «Школа майбутнього» тощо.

Проекти за характером координації поділяються на такі види:

- *з безпосередньою координацією*. Такі проекти впроваджуються на початковій стадії ознайомлення учнів з проектною діяльністю. У ході всього проекту вчитель планує діяльність учнів; організовує виконання дослідження; допомагає знаходити необхідну інформацію, учить опрацьовувати її; слідкує за дотриманням обумовлених термінів виконання проекту; спільно з учнями організовує презентацію результатів; бере безпосередню участь в оцінюванні проектної діяльності;

- *з прихованою координацією*. Такі проекти застосовуються за умови наявності в учнів певного досвіду проектної діяльності. Учитель виконує роль рівноправного учасника. Більшу активність він виявляє на початковому етапі проектування, а далі — виконує роль консультанта.

Проекти за характером контактів поділяються на такі види:

- *серед дітей однієї вікової групи*. Найчастіше до складу учасників таких проектів входять учні одного класу;

- *серед дітей різного віку*. Такі проекти виконуються на

загальношкільному, районному, міському, регіональному або міжнародному рівнях.

За кількістю учасників виділяють такі проекти:

- *індивідуальні*. Проект виконується одним учнем. Учитель допомагає скласти план діяльності, проводить індивідуальні консультації. Тему та проблему проекту формулює сам учень, вона залежить від його інтересів та можливостей. Орієнтовні теми: «Складання пам'ятки про корисні та шкідливі продукти», «Із бабусиної скрині», «Історія мого роду» тощо;

- *парні*. Проект виконує двоє учнів. Вони складають спільний план дій; визначають форму представлення результату; добирають творчу назву свого проекту; беруть активну участь в організації публічного захисту проекту. Орієнтовні теми: «Модель сучасного спортивного майданчика», «Розвиваємо увагу та пам'ять», «Цікава подія в місті» тощо;

- *групові*. Кількість учасників визначається на етапі планування; вона залежить від загальної теми, провідної проблеми, а також від бажання учасників об'єднуватись за інтересами (чи особистими симпатіями). Робота в групі полягає в тому, щоб у процесі розробки навчального проекту учасники обмінювались власним досвідом, радились один із одним, училися знаходити спільні рішення. Учитель узгоджує діяльність груп учасників; гнучко підпорядковує її спільній темі та меті; проводить індивідуальні консультації, а за потреби — надає допомогу. Орієнтовні теми: «Цікаві історії про наш клас», «Щоб бути здоровими», «Подарунок школі», «День народження однокласника» тощо.

За тривалістю проекти бувають:

- *короткотривалі*. Проекти виконуються впродовж двох – шести годин (або уроків);

- *середньої тривалості*. Тривають від тижня до місяця;

- *довготривалі*. Виконуються від одного до кількох місяців.

Зазначимо, що при виборі виду навчального проекту слід враховувати особливості пізнавальних потреб молодших школярів. Так, для

першокласників і другокласників характерним є потяг до фактів та ізольованих явищ («Що таке?»). Близькими видами діяльності для них є малювання, ліплення, співи тощо. Інтереси учнів третього та четвертого року навчання спрямовані на розкриття причин, закономірностей, зв'язків і взаємозалежностей між явищами («Чому?»; «Як?»). Отже, учнів цього віку більше цікавить пошукова діяльність, літературна творчість тощо. Ці висновки мають визначальне значення при виборі видів навчальних проектів за домінуючою діяльністю: для учнів 1 та 2 класів оптимальними будуть ігрові та практично зорієнтовані проекти; для 3 і 4 класів—дослідницько-пошукові, ознайомлювально-інформаційні та мистецькі проекти. Такий підхід слід враховувати також при визначенні теми проекту.

Вибір теми навчального проекту

Вибір учителем теми навчального проекту залежить від навчальної ситуації з певних предметів, власних професійних інтересів, можливостей та здібностей учнів. Формулювання назви проекту відрізняється від навчальної теми. Воно має бути висловлене «живою», природною для дітей мовою, викликати безпосередній інтерес до предмета майбутньої діяльності.

Повідомлення теми проекту — це своєрідна рекламна кампанія. Форма її подачі має вплив на створення відповідного мотиваційного середовища, на активність учасників проекту. Це може бути емоційна розповідь, імітація життєвої проблеми, бесіда на основі конкретної ситуації в класі тощо. У будь-якому випадку в учнів має виникнути інтерес, відчуття деякої причетності до вибору теми чи обізнаності в ній.

Якщо проектна діяльність уже стала зрозумілою та прийнятною для учнів, вони можуть запропонувати свої теми, керуючись при цьому не лише пізнавальними, а й творчими або прикладними потребами. Наприклад, вивчаючи тему «Складові їжі» з навчального курсу «Основи здоров'я», в учнів може виникнути питання: «Цукор приносить більше шкоди (псування зубів, ожиріння) чи користі (додаткова енергія для організму)?». Щоб вирішити цю

проблему, вчитель пропонує виконати проект «Цукор — друг чи ворог?» Таке формулювання теми, насамперед, зацікавить учнів, оскільки вони не байдужі до солодошів; потім змусить замислитись над правильністю однозначної відповіді; можливо, проблема спричинить суперечку серед дітей і викличе бажання колективно її дослідити. Якщо навчальний проект буде парним або індивідуальним, можна виділити підтеми з такими робочими назвами (творчі назви власних проектів учні добирають самостійно): «Детективи цукру», «Хто живе вічно солодким життям?», «Як виготовляють цукор?», «Історія цукру», «Чому цукор називають «білою смертю»?», «Чи існують солодоші без цукру?», «Як визначити вміст цукру в продуктах?» та інші.

При виборі теми проекту вчителю варто орієнтуватись на такі критерії:

- чи дійсно серйозно захопить учнів пропонований проект;
- чи піддаватиметься він успішній реалізації з їхнього боку;
- чи буде мати практичний, особистісно чи соціально значущий результат;
- чи зумовить виконаний проект у процесі його реалізації подальшу серію проектів.

Формулювання провідної проблеми та дидактичної мети

Як уже зазначалося, в основу кожного навчального проекту покладений задум розв'язати певну проблему. З її формулювання, у свою чергу, випливають мета й завдання проектної діяльності учасників.

Визначаючи проблему проекту, вчитель має усвідомлювати, чи вона буде актуальною для учнів, стане стимулом їхньої активної пізнавальної діяльності, а її вирішення зумовить утворення нових знань і засвоєння нового соціального досвіду.

Постановка проблеми передбачає створення проблемної ситуації — психічного стану учня, пов'язаного з відчуттям інтелектуального утруднення, яке скеровує розумову діяльність на подолання проблеми. Ознаки проблемної ситуації є такими:

- необхідність виконання дій, які породжують пошукову пізнавальну потребу в новому способі діяльності;

- невідоме, яке потрібно розкрити й пояснити;
- можливості учнів щодо виконання поставленого завдання.

Зауважимо, що постановка проблеми не завжди призводить до проблемної ситуації. Проблема не цікава учням, якщо вона не пов'язана з їхнім життям, має загальний характер або не адекватна рівню знань і вмінь – занадто проста чи складна.

Педагогічним орієнтиром і, водночас, важливою складовою організації навчального проекту є визначення вчителем дидактичної мети в освітньому, розвивальному, виховному аспектах з акцентом на соціалізуючому. Наведемо приклади таких формулювань.

Освітній аспект:

- створити в учнів образ цілісного знання;
- підвищити мотивацію учнів для здобуття нових знань;
- виробити вміння конструювати свої знання;
- сформувати уявлення про найважливіші методи наукового пізнання (формувати вміння висувати й обґрунтовувати задум, самостійно поставити і сформулювати завдання проекту, знайти метод аналізу ситуації);
- формувати вміння висловлювати, аргументувати та захищати свої ідеї;
- ознайомити зі способами роботи з інформацією;
- формувати навички самоорганізації (планування діяльності, програмування дій, корекція етапів і способів діяльності, гнучкість і варіативність дій).

Розвивальний аспект:

- розвивати творчі здібності особистості;
- розвивати критичне мислення (здатність до планування, гнучкість мислення, готовність виправляти власні помилки, пошук компромісних рішень);
- розвивати навички аналізу та рефлексії (встановлення

причиново-наслідкових зв'язків, виділення суттєвих ознак з орієнтацією на поставлену мету, моделювання конкретного чи абстрактного продукту);

- розвивати здатність визначити власну позицію;
- розвивати вміння планувати свою роботу й час;
- розвивати комунікативні уміння й навички;
- розвивати вміння презентувати результати своєї роботи.

Виховний аспект:

• виховувати значущі загальнолюдські цінності (соціальне партнерство, толерантність, діалог);

• виховувати почуття відповідальності, самодисципліни і самоорганізації;

- виховувати бажання виконувати роботу якісно.

Соціалізуючий аспект:

• сприяти виробленню власного погляду на події;

• сприяти усвідомленню учнями значення спільних зусиль, роботи в команді;

• сприяти застосуванню особистого досвіду учнів та узгодження його зі змістом проекту;

- стимулювати учнів до самооцінювальної діяльності;
- вчити організовувати інших.

II етап. Планування проекту

Етап організації проектної діяльності учнів. Учитель ознайомлює дітей із загальною темою навчального проекту та стимулює виникнення інтересу до неї; окреслює коло проблемних питань та зорієнтовує на усвідомлення задуму проекту; допомагає вжитися в ситуацію та виділити низку підпроблем, які цікавлять учнів; скеровує на можливі шляхи вирішення проблеми та ймовірний результат діяльності, допомагає в її плануванні.

Після такого «занурення» в проект організовується активна спільна (чи індивідуальна) проектна діяльність учнів. Для цього, за бажанням учасників,

утворюються робочі групи й обирається напрям діяльності, який узгоджується із загальною темою та ідеєю проекту. Учасники визначаються із формою представлення результатів.

На цьому етапі ініціатива переходить до учнів. Варто взяти до уваги, що виконання певних завдань за прямою вказівкою вчителя може не співпадати з нахилами та бажаннями дітей. Коли ж мету ставлять учні, то найчастіше вони творчо підходять до її реалізації. Таким чином, школярі отримують можливість усвідомлено організовувати власну діяльність, виявляти свою індивідуальність, втілювати творчі задуми.

Вибір учнями напрямку діяльності та шляхів вирішення проблеми

Ставлячи перед учнями проблему, учитель передусім має зацікавити їх, по-перше, важливістю її подолання в конкретній ситуації; по-друге, показати власну заінтересованість у цій проблемі та виявити готовність брати участь у її вирішенні. Така емоційно забарвлена атмосфера стимулює учнів до активної взаємодії в процесі розробки проекту. Водночас учитель дає зрозуміти, що відповідний результат можна отримати за умов оперативності, узгодженості дій, цілеспрямованості, активності, дослідницького характеру діяльності тощо.

Під час формулювання проблеми індивідуальних проектів учні мають насамперед з'ясувати, що їх цікавить у певному об'єкті або що вони хочуть про нього дізнатися. Допоміжними можуть бути такі питання:

— Як використовується певний об'єкт? Як він виконує свої функції? Які незвичні функції міг би виконувати?

— Що можна змінити, щоб покращити об'єкт?

— Що на цей об'єкт впливає добре, а що — погано? На що він впливає?
Як змінити цей вплив?

— Яке минуле в об'єкта? Звідки він походить?

— Як цей об'єкт змінювався з часом? Як би міг змінитися надалі?

— Чим наш об'єкт схожий чи відрізняється від інших?

— Де може знаходитись об'єкт?

Після визначення провідної проблеми колективно обговорюються можливі шляхи її вирішення. У цьому випадку характер діяльності учасників залежить від виду проекту за предметно-змістовою галуззю. Розглянемо її планування на прикладі загальної теми «Вода — основа життя» (табл. 3).

Таблиця 3

Планування діяльності учнів у проекті «Вода – основа життя»

Технологічні елементи	Монопредметний проект	Міжпредметний проект	Надпредметний проект
Підтема проекту	«Перетворення води на сніжинку»	«Значення води в природі»	«Вода — стихія Всесвіту»
Об'єкт пізнання	Краплина води, сніжинка	Вода як об'єкт пізнання в природознавстві	Позапредметний освітній об'єкт — вода як стихія Всесвіту
Проблема	Які причини перетворення води в сніжинку?	Яким є значення води в природі?	Яку роль відіграє вода в побудові світу? Яким є її зв'язок з іншими природними стихіями?
Формулювання задачі	Дослідити сніжинку	Проаналізувати природні властивості води, порівняти їх із тими, що відображені в прислів'ях, казках, легендах, міфах	З'ясувати значення води для природи, людини, всього світу
Способи вирішення задач	Спостереження, дослідження, вимірювання, пошук фактів про форми	Гуманітарні, художні методи дослідження води і поняття	Роздуми про природу води, ознайомлення з науково-по-

	сніжинок	про неї	пулярними публікаціями
Представлення результатів	Демонстрація дослідів із краплиною води, сніжинкою	Повідомлення про подібність тлумачення ролі води в науковій та художній літературі	Написання творчої роботи про значення води в природі Всесвіту

Формування робочих груп

Кількість учасників проекту визначається залежно від складності та масштабу передбачуваної діяльності, а також від бажання учнів. Якщо проект груповий, потрібно об'єднати учасників у групи, визначити функції кожного учня, чітко окреслити проблемне поле діяльності, цілі та задачі. Важливим моментом організації груп є формування учасниками правил спільної роботи, наприклад:

- придумати (підібрати) девіз команди;
- працювати дружно, злагоджено, разом;
- усе, що пропонує товариш, сприймати й обговорювати спокійно;
- викладати свої ідеї, думки по черзі, всіх вислуховувати до кінця, не перебивати;
- радитись із товаришами, приймати рішення спільно;
- висловлюватися по суті справи, не відволікатися на стороннє;
- «запозичати» ідеї в інших груп з їхнього дозволу;
- бути доброзичливими, старанними, відповідальними;
- доводити свою справу до кінця та ін.

Якщо хтось із учнів виявив бажання працювати окремо, учителю варто зайняти позицію консультанта й коректно спрямовувати їхню діяльність.

Визначення виду майбутнього результату та форми представлення

Вид продукту, який буде отримано в результаті розроблення навчального проекту, залежить від теми та характеру провідної діяльності. Це може бути малюнок, плакат, газета, сценарій, літературний твір, макет, модель, ескіз, побутовий виріб, костюм, «веб-сайт, відео-сюжет тощо. Продукт проектної діяльності засвідчує підсумок вирішення поставленої проблеми. Проілюструємо зазначене на таких прикладах (табл. 4).

Таблиця 4

Тема проекту	Провідна діяльність	Освітній продукт
«Хто стоїть на захисті наших прав?»	Ознайомлювально-інформаційна	Плакати із зображенням поборників прав дитини, перелік документів, які гарантують дітям права
«Як святкують Новий рік у Європі»	Творча	Сценарій новорічного свята
«Путівник по Києву»	Дослідницько-пошукова	Фотовиставка «Найдавніші кийвські споруди»
«Книжкова лікарня»	Прикладна	Відремонтвані книжки із шкільної бібліотеки
„Як не потрапити в небезпечну ситуацію»	Ігрова	Рольова гра «Моя майбутня професія»

Досягнутий результат презентується у відповідній формі: урок-проект, класне свято, вистава, екскурсія, конкурс, виставка творчих робіт, фотогалерея, веб-сторінка тощо.

Складання учнями плану роботи над проектом

Учні за допомогою вчителя визначають послідовність питань, на які потрібно буде відповісти в ході самостійного дослідження, тобто складають індивідуальний план; між учасниками проекту розподіляються обов'язки щодо пошуку та обробки інформації.

Планування пошукової діяльності учасників проекту залежить від об'єкту дослідження. Якщо таким об'єктом є певний *предмет* (орієнтовні теми проектів: «Вирощування квітів до Дня матері», «Чому висихає річка Либідь?»),

учасники проекту обмірковують:

- що з цим предметом можна робити, як використовувати;
- як його пізнавати;
- яку інформацію про нього потрібно зібрати, як її обробити й узагальнити;
- як цей предмет можна змінити, покращити;
- у який спосіб презентувати результат проекту.

Якщо об'єктом дослідження є *інформація* (орієнтовні теми проектів: «Народні традиції рідного села», «Історія школи»), учасники знаходять відповідь на головне питання: що ми хочемо дізнатися про певний об'єкт? Така діяльність має переважно пізнавальний характер.

Якщо об'єктом дослідження є *проблема* (орієнтовні теми проектів: «Як із старого паперу зробити новий?», «Як покращити екологію міста?»), обирається ситуація або об'єкт, з якими вона пов'язана. Під час дослідження спочатку з'ясовується сутність проблеми, а потім розробляються варіанти її вирішення. Учасники проекту знаходять відповіді на такі питання:

- Що нас не задовольняє?
- Що нам заважає?
- Що хотіли б покращити?
- Якою є позиція інших людей щодо цієї проблеми?

Якщо предметом дослідження є конкретна *справа* (орієнтовні теми проектів: «Ремонт книжкової полицки», «Виготовлення фіточаю», «Видання гумористичної газети»), з'ясовується насамперед її корисність. Не занурюючись у дослідження проблеми, плануються дії щодо виконання цієї справи. Така діяльність має переважно організаційний характер.

Визначення критеріїв оцінювання проектної діяльності учасників

На другому етапі визначаються критерії оцінювання проектної діяльності учасників. Враховуючи, що провідною метою цієї діяльності є

самоствердження учня, зміцнення або підвищення його суспільного статусу, сприймання та визнання його суб'єктного досвіду, оцінка навчального проекту повинна мати змістовий (вербальний) і стимулюючий характер. Для цього необхідно пояснити учням особливості оцінювання їхньої діяльності – оцінюється сам процес, а не результат; не застосовується оцінювання в балах; які критерії оцінки будуть використовуватись; в який спосіб буде відбуватися цей процес (оцінювання експертною групою, самооцінювання, взаємооцінювання).

Орієнтовні критерії оцінювання проектної діяльності можуть бути такими:

- активність кожного учасника проекту відповідно до його можливостей;
- характер спілкування та взаємодопомоги;
- глибина розкриття проблеми;
- використання інформації з різних галузей знань;
- естетика оформлення результату;
- суспільна (практична) значущість результату;
- вміння презентувати проект тощо.

III етап. Реалізація проекту

Етап відрізняється інформаційно-операційним характером діяльності учасників. Учні за допомогою вчителя визначають можливі джерела інформації, самостійно збирають необхідні матеріали, безпосередньо виконують поставлені завдання проекту. Педагог займає позицію консультанта, а за потреби — координатора; він спрямовує пошукову діяльність школярів в оптимальному напрямі. Етап завершується виготовленням освітнього продукту, визначеного на попередньому етапі діяльності.

Визначення джерел потрібної інформації

Значні труднощі в учнів у процесі проектної діяльності викликає робота з інформацією, адже розробка проекту потребує вмінь, що виходять за межі, передбачені навчальною програмою. Оскільки в молодших школярів

недостатньо досвіду роботи з інформаційними джерелами, учитель має координувати означений процес.

Розглянемо цей етап пошукової діяльності на прикладі проекту за темою «Зелена аптека». У контексті сформульованої проблеми учні мають знайти таку інформацію: які рослини можуть бути ліками; що ними лікується; де вони ростуть; які умови необхідні для їх росту; які з них можуть вирощуватись на території школи; де взяти насіння; як виростити; кому ці рослини можуть допомогти тощо. Джерелами інформації в такому випадку можуть бути підручники «Основи здоров'я» та «Я і Україна», енциклопедія лікарських рослин, публікації у фаховій періодиці, телепередачі, спеціалісти (лікарі-фітотерапевти, фармацевти), родичі, вчителі. Спочатку діти з'ясовують, до яких із названих джерел вони мають доступ, після цього між учасниками розподіляються обов'язки щодо збору інформації за визначений проміжок часу. Отримані матеріали аналізуються; відбираються ті, які безпосередньо стосуються сформульованої проблеми проекту; з ними ознайомлюються всі учасники.

Самостійна пошукова робота учнів

Однією з визначальних складових проектної діяльності є самостійна робота дітей. Вона дає змогу на основі наявних знань, умінь та здібностей учнів ставити перед ними творчу пошукову задачу. Педагогічна функція такого виду діяльності полягає в індивідуалізації навчання, розширення обсягу знань в умовах диференціації навчання.

У процесі самостійної пошукової роботи для розв'язання поставленої проблеми учень застосовує елементи свого формалізованого досвіду. Проте відповідні знання переважно використовуються із суттєво новою функцією, завдяки чому виникає продуктивний процес отримання нової інформації, засвоєння раціональних способів діяльності. Отже, під час виконання такої роботи в учня накопичується новий досвід діяльності на рівні засвоєння творчих дослідницьких методів пізнання. Цей досвід може бути перенесений не

лише на розробку проектів іншого виду, а й на навчальний процес у цілому.

Самостійна пошукова робота підпорядкована певній логіці та здійснюється за таким алгоритмом:

- усвідомлення проблеми власного пошуку;
- з'ясування незрозумілих питань;
- спостереження, збір фактів, доказів;
- аналіз та узагальнення зібраних даних;
- узгодження виконаної роботи із запланованою;
- висновки.

Виготовлення освітнього продукту

Проведене учнями дослідження завершується застосуванням здобутих знань у практичній роботі. Її результатом має бути реальний освітній продукт, наділений суб'єктивною або об'єктивною цінністю. Отримавши його, учні мають дати відповідь на такі питання:

- Які знання знадобилися в практичній роботі?
- Який особистий досвід змогли використати? Який новий досвід отримали?
- Що змінилося в результаті виконання проекту?
- Що покращили для себе чи для інших людей?

IV етап. Підсумок проекту

На завершальному етапі розроблення проекту передбачається оформлення та презентація його результату, аналіз й оцінка проектної діяльності учасників. Важливість цього етапу пояснюється тим фактом, що кожна справа має бути доведеною до кінця. Відчуття завершеності виникає в учнів під час представлення результату проекту.

Педагогічна цінність проектної діяльності полягає не у виявленні якості виконаного продукту, а в ході самої діяльності. На підсумковому етапі учителя передусім цікавить, як працювали діти, як змогли реалізувати свої можливості,

якою мірою виявили свого самостійність, яких нових знань і вмінь набули. Для учнів цей етап пов'язаний із демонстрацією зростання своєї компетентності.

Презентація результатів навчального проекту

Під час публічного представлення проекту його учасники ознайомлюють присутніх із поставленими завданнями; розповідають, що нового дізналися та чому навчилися; демонструють результат своєї діяльності; доводять його цінність; діляться власними враженнями; будують плани на майбутнє. У цьому випадку доцільними будуть запитання, які дозволять присутнім уявити, як здійснювалася розробка проекту. Наприклад:

—Чому ви вирішили працювати над цим проектом?

—У чому полягав задум проекту?

—Якими були пропозиції щодо шляхів вирішення проблеми? Чому вони не всі були використані?

—Чи достатньо було у вас знань для розробки проекту? Якими джерелами користувались, щоб отримати нові знання?

—Чому навчились під час роботи над проектом?

— Що в роботі було найскладнішим? А що найцікавішим?

—Чи виникали нові ідеї під час самостійної пошукової роботи?

—Чи задоволені отриманим результатом? Як він буде використовуватись?

—Як можна покращити проект? Яку ще проблему вам хочеться вирішити?

На цьому етапі відбувається оцінювання проектної діяльності за визначеними критеріями: учні дають оцінку внеску кожного учасника творчої групи, а вчитель оцінює діяльність групи в цілому. Важливо, щоб підсумок роботи над навчальним проектом відбувався в урочистій атмосфері, адже це посилить радість пошуку та активізує набуття нових, незвичних для повсякденного навчального процесу знань та умінь, дозволить учням відчути їх соціальну значущість.

При підготовці до презентації проектів слід врахувати такі аспекти:

- визначення дати й місця презентації;

- складання сценарію захисту;
- визначення переліку гостей (за бажанням учнів);
- оформлення запрошень;
- підготовка приміщення;
- запрошення гостей;
- стендова інформація про захід.

Велике значення для молодшого школяра має стимулювання його роботи. Для цього можна використати грамоти чи пам'ятні подарунки, але обов'язково для кожного учасника. Якщо одночасно відбувається презентація кількох проектів, не варто влаштовувати змагання і присуджувати місця. Краще виділити кожен проект окремо та відзначити його в одній із номінацій, наприклад: «Пізнавальний проект», «Корисний проект», «Пам'ятний проект», «Яскравий проект», «Веселий проект», «Оригінальний проект» тощо.

Література

1. Землянская Е. Н. Учебные проекты младших школьников / Е. Н. Землянская // Начальная школа. — 2005. — № 9. — С. 55—59.
2. Интел «Обучение для будущего» при поддержке Microsoft: Уч. пос.— 2-е изд., перераб. — М.: Русская редакция, 2003. — 368 с.
3. Пахомова Н. Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пос. для учителей / Н. Ю. Пахомова. — М.: АРКТИ, 2003. — 112 с.
4. Симоненко В. Д., Технологическое образование школьников: теоретико-методологические аспекты: Кн. для учителя / В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых, Н. В. Матяш. — Брянск: Изд-во БПТУ, 1999. — 230 с.
5. Шипилова Е. Г. Калейдоскоп проектов для начальной школы: Метод. пос. / Е. Г. Шипилова, П. А. Петряков. — В. Новгород: НГУ им. Ярослава Мудрого, 2003. — 80 с.

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: АКТУАЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

Чи доцільно реалізовувати метод проектів у початковій школі?

Не стане відкриттям той факт, що сучасний світ спілкується «мовою проектів». Людина на будь-якому рівні (навіть на побутовому) будує та реалізовує життєві проекти. Годі говорити про новітню професійну сферу діяльності. Так, у кінці ХХ ст. склався новий тип організаційної культури діяльності – проектно-технологічний, у зв'язку з чим такі інноваційні форми діяльності, як проектна, стали своєрідним атрибутом часу. Отже, питання «чи потрібно до такої діяльності готувати дітей?» стає риторичним.

Користь методу проектів для початкового навчання складно переоцінити. Це передусім пов'язано з тим, що споконвіку метод проектів будується на засадах гуманістичної та дитиноцентристської педагогіки, де у центрі навчального процесу перебуває дитина з її особливостями, інтересами, потребами. На сучасному етапі його впровадження втілює в реальність ідею індивідуалізації навчального процесу та розвивального навчання, а також позитивно впливає на різні сфери педагогічної діяльності, зокрема, – загальноосвітню: знання перестають бути метою, а стають засобом освіти; пошук розв'язання практичних задач актуалізує необхідність набуття знань; у поєднанні пізнавальної, дослідницької і перетворювальної діяльності учнів підвищується рівень засвоєння навчальних умінь; навчальний матеріал сприймається цілісно та з орієнтацією на створення певного продукту; учні отримують нові, нетрадиційні для школи знання, вміння та навички; учні виходять із звичного дидактичного середовища, зустрічаючись із завданнями, в яких відсутнє єдине правильне рішення; навчальні предмети природним чином втрачають свій ізольований характер, користування знаннями та вміннями відбувається на рівні міжпредметних зв'язків; пошук необхідної спонукає школярів до систематичної роботи з довідниковою літературою.

Варто зауважити, що метод проектів нині не розглядається як альтернатива класно-урочній системі, натомість – як додатковий засіб, що підвищує якість навчання, розвиває пізнавальну сферу та особистісні якості молодшого школяра.

Чи можливо за допомогою проектної діяльності підсилити інтерес учнів до навчання?

Проектна діяльність безпосередньо впливає на розвиток учня. Для кожного вчителя є незаперечним той факт, що навчальні досягнення молодшого школяра перебувають у тісному взаємозв'язку з його особливостями пізнавальних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, уяви, мовлення).

Велике значення для розвитку процесу пізнання мають зовнішні та внутрішні мотиви учня. Досвід роботи та педагогічні спостереження дають підставу стверджувати, що у переважній більшості молодших школярів яскраво виражена перша група мотивів, які виявляються в їх допитливості, прагненні бути дорослими, активному та запальному сприйнятті всього нового й незвичного. Ці мотиви рухають учнями також при залученні до розробки навчальних проектів. Однак, практика засвідчує, що майже не задіяними при цьому залишаються внутрішні (пізнавальні) мотиви. До їх числа відносяться почуття обов'язку, бажання вчитися, любов до книги, пізнавальні інтереси, потяг до самоосвіти, прагнення до успіху тощо.

Таким чином, перед педагогом виникає проблема відшукати такий механізм, щоб друга група мотивів стала домінуючою у навчальній діяльності учнів. Так, О. Савченко, з-поміж усіх мотивів навчальної діяльності центральним і найсильнішим називає мотив, в основі якого – пізнавальний інтерес. На думку вченого, пізнавальний інтерес є найзначнішим з-поміж пізнавальних мотивів, він виникає й зміцнюється лише в ситуації пошуку нових знань, інтелектуальної напруги та самостійної діяльності.

Пізнавальні інтереси у порівнянні з іншими мотивами мають низку

переваг, а саме: вони раніше й легше усвідомлюються дитиною; це конкретний і реальний імпульс для навчання; вони доступні для виявлення та спостереження; вони піддаються розвитку в будь-якому шкільному віці.

Навчання, підкріплене пізнавальними інтересами, має активний, дієвий характер. При цьому активізуються розумові процеси учня, у нього з'являється потяг до пошуку, до дослідження або здогадки. Пізнавальним інтересам притаманні деякі емоції чи емоційні стани: здивування відкриттям, очікування нового, піднесення у процесі учіння, інтелектуальна радість. Вольові прояви пізнавального інтересу пов'язані з ініціативою учня, самостійністю у здобутті знань, пошуком шляхів розв'язання навчальних задач.

Пізнавальні інтереси слід відрізнити від цікавості, яка переважно супроводжується короткотривалими ефектами, іноді – вибухом емоції, проте при цьому не викликає роботи мислення. Істинний інтерес до пізнавальної діяльності виникає у тих випадках, коли вона пов'язана з вирішенням проблеми.

На нашу думку, ефективним засобом розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів є метод проектів. Водночас зауважимо, якщо проектна діяльність буде застосовуватись у навчально-виховному процесі лише як елемент цікавості чи розваги, то її наслідком не стане розвиток пізнавальних інтересів учнів. Разом з цим, елемент зацікавлення має бути присутнім у такій діяльності як один із її стимулів чи мотивів.

Розроблення навчального проекту, як і будь-яка інша нова форма роботи, викликає в учнів певне здивування чи цікавість. Цікавість є початковою стадією пізнавальної спрямованості особистості учня. На цьому етапі вона безпосередньо пов'язана не із змістом діяльності, а з емоційною реакцією на новизну ситуації, подразників, з якими стикається учень у процесі активної взаємодії з предметами та явищами навколишньої дійсності. Цікавість не виходить за межі відображуваного; це простий прояв дослідницького рефлексу. На стадії первинного ознайомлення з проектною діяльністю

причинами цікавості можуть бути аргументи вчителя, манера його поведінки, його ентузіазм та зацікавленість у справі, наочні посібники, досвід діяльності інших учнів тощо.

На основі цікавості виникає допитливість – прагнення дитини проникнути за межі побаченого. На відміну від цікавості, допитливість пов'язана із змістом проектної діяльності й виявляється у прагненні пізнати об'єкт своєї уваги. Для допитливості є характерним прагнення до пізнання глибших зв'язків і відношень; вона виявляється у формі загального інтересу до всього, з чим доводиться стрічатися дитині. Це, у свою чергу, призводить до того, що від елементарного безпосереднього інтересу до нових фактів і цікавих явищ він переростає в інтерес до пізнання істотних властивостей предметів і явищ, до встановлення причиново-наслідкових зв'язків і закономірностей.

Таким чином формуються зовнішні мотиви, які у подальшому породжують диференційовані пізнавальні інтереси – інтереси, які характеризуються прагненням розв'язати можливі проблемні питання на практиці. Саме на цій стадії розвитку пізнавальних інтересів найповніше виявляється їх властивість – бути рушійною силою діяльності, отже, стає можливим залучення учнів до самостійної розробки навчальних проектів. Об'єктивно це виявляється у захопленні учня справою, в потребі до творчого застосування знань, їх поповненні.

Для ефективності формування та розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів у навчальній діяльності необхідні відповідні умови, а саме:

- різноманітність чуттєвого досвіду;
- усвідомлення учнем особистої та суспільної значущості знань;
- переживання успіху в роботі, наявність позитивної емоційної атмосфери;
- помірна складність і посиленість завдань;
- опора на попередній досвід учня;
- активний, продуктивний і творчий характер діяльності;

- сформованість в учнів провідних прийомів навчальної діяльності.

Виявлені умови цілком можуть бути забезпечені засобами проектної діяльності, оскільки вони тотожні ознакам навчального проекту. Отже, у процесі цієї діяльності, де у єдності виступають внутрішні чинники особистості учня (свідомість, бажання, спрямованість тощо) і зовнішні фактори, можуть виникати та розвиватися пізнавальні інтереси.

Вчені виділяють три групи проявів пізнавальних інтересів учня у навчальній діяльності – інтелектуальна активність, характер самостійної діяльності та емоційні реакції. Ці прояви відображаються у відповідних актах поведінки. У процесі проектної діяльності вони будуть мати таке вираження:

I – інтелектуальна активність учня:

- довільне включення у процес обговорення задуму проекту та його проблеми, бажання взяти участь у спільному з учителем чи товаришами плануванні діяльності;
- наявність внутрішнього плану дій;
- обмін інформацією, отриманою з різноманітних джерел;
- консультації у вчителя в процесі самостійної творчої діяльності з метою розширити сферу пошуку необхідної інформації, виявити альтернативні способи вирішення задачі проекту, удосконалення кінцевого продукту діяльності тощо;
- готовність відповідати на запитання під час презентації проекту;

II – характер самостійної діяльності:

- ініціативність і самостійність під час планування діяльності;
- оперативна мобілізація сил для вирішення проектної задачі;
- зосередженість на власній діяльності щодо вирішення проблеми;
- намагання розв'язати завдання самостійно;
- завзятість та наявність бажання подолати перешкоди;
- намагання завершити розробку проекту згідно наміченого плану;
- виявлення бажання розробити інший проект;

III – емоційні реакції учня:

- емоційне піднесення у процесі діяльності, радість відкриття нового;
- адекватні емоційні прояви по відношенню до спільної роботи над проектом, отриманого результату, набутого досвіду, а також вираження емоцій відносно роботи інших учасників проекту;
- позитивна (чи негативна) реакція на завершення проекту;
- відчуття особистої значущості від залучення до нового виду діяльності.

Головним джерелом розвитку пізнавальних інтересів учнів молодшого шкільного віку є зміст навчального матеріалу, організація пізнавальної діяльності та взаємодія з учителем. Дані дослідження Г. Щукіної доводять, що у формуванні і розвитку пізнавальних інтересів учнів «неможливо віддати перевагу одному джерелу, оскільки всі вони <...> мають глибоку значущість; більше того, вони різнопланові й одне джерело ніколи не може замінити інше».

У процесі проектної діяльності як окремого виду навчання, що організовує та спрямовує пізнавальну активність учня, зосереджуються важливі умови і можливості прямого й опосередкованого впливу на пізнавальні інтереси. Так, у змістовому наповненні проекту можна виділити такі стимулюючі інтерес чинники, як новизна й оригінальність матеріалу, широкий спектр відомостей з різноманітних джерел інформації (у тому числі й таких, що виходять за межі навчальної літератури), сучасні досягнення науки, практична спрямованість (вжитковість) матеріалу та ін.

Ознайомлюючись у процесі розробки проекту з новими фактами, подіями, отримуючи нову й цікаву інформацію, учні відчувають подив, переживають радість відкриття. Відомості науково-популярного характеру привертають особливу увагу – вони дають школяреві можливість відчувати себе дослідником, цим самим підвищуючи престиж пошукової діяльності. Здатність бачити можливість для застосування знань у повсякденному житті також є актуальною для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів, оскільки діти цього віку не мають достатнього досвіду, аби самостійно оцінити значущість навчального матеріалу. Така здатність власне і є

показником розумового розвитку учня, вона свідчить про активність процесів спостереження, уяви, мислення.

Важливим стимулом розвитку пізнавальних інтересів є безпосередня активна діяльність. Характерні особливості проектної діяльності створюють широкі можливості для формування в учнів умінь, пов'язаних із самостійним освоєнням нових знань. Вони виявляються у розмаїтті форм самостійної роботи, оволодінні новими способами пізнавальної діяльності, проблемному підході, елементах пошуку або дослідження, творчому характері діяльності.

Логіка проектної діяльності виключає надання учням знань у готовому вигляді. Натомість створюються умови для самостійної пізнавальної ініціативи учня, що призводить до актуалізації у свідомості, відчуттях і мотивах протиріч між наявним рівнем знань і вмінь та бажаним.

Отже, у процесі проектної діяльності створюються умови для розвитку пізнавальних інтересів. На цій основі й можуть сформуватися внутрішні мотиви учіння, які впливатимуть на різноманітні сфери пізнавальної діяльності учнів.

Які умови необхідні для організації проектної діяльності учнів?

На процес організації проектної діяльності молодших школярів впливає низка суб'єктивних та об'єктивних умов. У педагогіці умови розглядаються як обставини процесу навчання та виховання, що забезпечують досягнення поставленої педагогічної мети.

Суб'єктивні умови, за Н. Матяш, – це «ситуаційні змінні, обумовлені індивідуально-психологічними особливостями кожного учня, його соціальним досвідом та інтересами». Серед таких умов у першу чергу виділимо пізнавальні процеси, від яких залежить як хід проектної діяльності, так і її результат. До їх числа відносяться індивідуальні властивості сприйняття (вибірковість, спостережливість); уваги (довільність, стійкість); уяви (відтворюваність, творчість, фантазування); мовлення (зв'язність, логічність, точність); мислення (гнучкість, критичність, самостійність);

пам'яті (швидкість, сталість, відтворення).

Показником сприятливих умов для ефективної організації проектної діяльності є внутрішня готовність учня – його адекватна настанова на майбутню діяльність. Про це свідчать сформовані мотиваційні, пізнавальні, емоційні та вольові процеси особистості.

Об'єктивні умови залежать від соціального середовища, в якому відбувається проектна діяльність. Це такі умови, як кадрові, організаційно-педагогічні, соціально-педагогічні та дидактичні.

Кадрові умови передбачають готовність учителя до організації та супроводу проектної діяльності учнів, виражену комплексом спеціальних здібностей, серед яких – проектні здібності. Вони виявляються в умінні ефективно здійснювати проектну діяльність і навчати цьому учнів; активізувати їхню пізнавальну діяльність шляхом постановки навчально-виховних проблем; організовувати проектну діяльність різного рівня самостійності відповідно до індивідуальності кожного учня.

Організаційно-педагогічні умови забезпечують встановлення в процесі проектної діяльності суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя й учня. При цьому парадигма діяльності вчителя базується на таких аспектах:

- діагностика та планування навчально-виховної роботи на основі проектного підходу;
- варіативне застосування дидактичних методів і засобів організації діяльності молодшого школяра;
- поєднання індивідуальної та групової форм роботи, урочної та позаурочної організаційних форм навчання;
- стимулювання навчальних дій учня на основі його пізнавальних інтересів та життєвих потреб;
- контроль і корекція здобутих учнем знань, умінь та навичок;
- аналіз освітніх результатів.

До організаційно-педагогічних умов віднесемо також наявність необхідної матеріально-технічної бази (навчальні прилади, оргтехніка,

комп'ютери, витратні матеріали тощо) і відповідне інформаційне забезпечення (книжки, відеоматеріали, веб-ресурси тощо).

Продуктивність проектної діяльності молодших школярів забезпечує низка соціально-педагогічних умов, серед яких виділимо такі:

- опора на суб'єктний досвід учнів;
- застосування особистісно зорієнтованого підходу при виборі виду та змісту навчального проекту;
- стимулювання самодіяльності учнів;
- визначення поля діяльності, пов'язаного з проблемами реального життя;
- передбачення в процесі роботи над навчальним проектом виконання школярами різних ролей у груповій діяльності;
- наявність можливостей для формування навичок соціально-цінної поведінки.

Єдність змістової та діяльнісної складових проектної діяльності молодших школярів забезпечує низка дидактичних умов. Найбільш впливовими з-поміж них, на нашу думку, є такі:

- наявність мотиваційного середовища для проектної діяльності;
- актуальність змісту, складність і реальність для вирішення учнями проблеми проектної діяльності;
- можливість для практичної реалізації творчих ідей;
- відповідність типів проектів віковим особливостям пізнавальних інтересів молодших школярів;
- поступовий перехід від виконання проектних завдань до самостійного висування цілей та проблем;
- виконання різних за тематикою, тривалістю та змістом навчальних проектів.

Отже, визначені об'єктивні та суб'єктивні умови відображають основні вимоги до організації проектної діяльності молодших школярів.

Як ознайомити молодших школярів з проектною діяльністю?

Ознайомлення учнів із проектною діяльністю відбувається в процесі самої діяльності. При цьому, візьмемо до уваги що однією з умов організації роботи над навчальним проектом є опора на досвід дитини – сукупність отриманих протягом життя умінь, знань і навичок.

Із усього обширу життєвого досвіду для проектної діяльності найбільш цінним є такі якості:

- здатність молодшого школяра виявляти активність у різноманітних видах діяльності;
- уміння виявляти свої бажання, інтереси, проблеми та узгоджувати їх з іншими у процесі спільної діяльності;
- готовність до спілкування, доброзичливість у стосунках з іншими людьми;
- саморегуляція поведінки, уміння оцінювати власні дії.

Ці та інші якості вчитель враховує під час планування навчального проекту та в процесі його реалізації. Однак, якщо педагогічною метою організації проектної діяльності є формування в учнів особливого виду культури діяльності, цей процес варто здійснювати за такими етапами:

I етап (аналітичний). Узгодження традиційних методичних та дидактичних засобів і прийомів із цілями та завданнями проектної діяльності:

- активізація внутрішніх ресурсів учнів шляхом наближення до реальної соціокультурної діяльності;
- переорієнтація на суб'єктивну активність учнів;
- розширення уявлень учнів про способи навчальних дій;
- забезпечення інтегрованого підходу до формування знань.

II етап (змістово-процесуальний). Включення в систему навчання інтерактивних методів, які застосовуються в проектній діяльності: навчальне дослідження, робота з інформацією, уявне моделювання, вирішення проблем, мозковий штурм, навчальний експеримент, рольова гра тощо.

III етап (креативно-рольовий). Поступовий перехід учителя на позицію консультанта та партнера в діяльності. Визначення та реалізація на практиці змістових зв'язків між навчальним, особистісним і соціокультурним

процесами розвитку учня шляхом безпосереднього долучення до проектної діяльності.

IV етап (оцінювально-рефлексивний). Оцінка продуктивності проектної діяльності за такими критеріями:

- рівень розуміння учнями сутності проектної діяльності;
- рівень якості виконання завдань у навчальному проекті;
- рівень активності та творчості;
- рівень функціональної грамотності (уміння переносити знання, набуті в процесі розробки проекту, в реальну практику).

Як навчити учнів планувати роботу над проектом?

Навчальний проект для учнів – це можливість зробити справу самостійно чи з товаришами; це нова й незвична діяльність, що дає допомагає виявити й ствердити себе, застосувати свій життєвий досвід; це дослідження; це корисна справа, пов'язана з виготовленням потрібної речі, яку можна публічно продемонструвати; це нові відкриття й нові знання; це просто цікаво, тому що незвично.

В основі кожного навчального проекту лежить проблема, яка має бути близькою й актуальною для учнів. Проблема обумовлює мотив діяльності, спрямованої на її вирішення (нагадаємо, що в період виникнення як педагогічного явища, метод проектів мав іншу назву – метод проблем). Від проблеми ніби відштовхуються учасники, організовуючи діяльність. Обов'язковою складовою структури проектної діяльності є етап планування.

Плануючи майбутню діяльність учнів, учитель з'ясовує для себе такі питання:

1. Для чого створюється цей проект? Чи існує потреба в даній ситуації саме в такій формі роботи?
2. Що потрібно створити в результаті? Як це буде використовуватись?
3. Чи зрозумілою для учнів буде висунута проблема? Чи доступною для вирішення буде вона? Чи зацікавить вона дітей?

4. Яким має бути проект для того, щоб відповідати всім методичним і організаційним вимогам?

5. Хто буде учасником проекту? Якою мірою вони зможуть втілити задум?

6. Які знання й уміння потрібні учням для роботи над проектом? Якими новими знаннями й уміннями вони оволодіють у процесі діяльності? Як краще організувати цей процес?

7. Що необхідно підготувати до початку діяльності учнів?

Учні як активні учасники навчального проекту беруть безпосередню участь у плануванні діяльності. Враховуючи вік молодших школярів, учитель допомагає скласти план за такими питаннями:

1. Чому це важливо особисто для мене? (Мотивація діяльності)

2. Навіщо я буду працювати над проектом? (Мета діяльності)

3. Що для цього я зможу зробити? (Задача діяльності)

4. Як я буду це робити? (Способи діяльності)

5. Що мені буде потрібно для роботи? (Засоби діяльності)

6. Що я отримаю в результаті? (Результат діяльності)

Як оцінювати навчальні проекти?

Оцінка в проектній діяльності – це процес зіставлення ходу діяльності та її результату з наміченим еталоном. Така оцінка для учня має стимулюючий характер, оскільки підсилює та конкретизує мотиви діяльності, сповнює його вірою в свої сили, сподіваннями на успіх.

Оскільки шляхом оцінювання здійснюється соціальний вплив на діяльність школяра, дуже важливо правильно його організувати. На початку роботи над проектом потрібно пояснити учням, що головною метою майбутньої діяльності є не отримання високої оцінки, а досягнення позитивного результату в вирішенні певної проблеми. Як зазначав С. Рубінштейн, «там, де оцінка стає самостійною метою суб'єкта, до якої він йде, минаючи мету самої діяльності, де установка на оцінку зміщує мету, в діяльності постають певні порушення та відхилення».

У проектній діяльності зазвичай використовують як зовнішню оцінку (оцінка вчителя чи інших учнів), так і самооцінку. Для успішного здійснення оцінки учню необхідно оволодіти такими вміннями:

- визначати предмет оцінювання, тобто виділяти те, що буде оцінюватись;
- встановлювати критерії оцінки;
- зіставляти предмет оцінки з критеріями;
- будувати оціночні судження.

Для того, щоб оцінка стала засобом активності та ініціативи самого учня, потрібно надати йому відповідний інструментарій – критерії. Як відомо, в проектній діяльності не існує визначених універсальних критеріїв оцінки. Вони виробляються спільно всіма учасниками, тобто і вчителями, і учнями. При цьому береться до уваги не кінцевий продукт діяльності, а сам процес роботи над проектом (виняток становлять прикладні проекти, в яких при оцінюванні враховується якість результату за технологічними параметрами). Важливим моментом є те, що оцінка в проектній діяльності обов'язково повинна бути стимулюючого характеру.

Критерії оцінювання діяльності учасників визначаються на етапі планування проекту. Вони мають бути зрозумілими та реальними для молодших школярів (наприклад, чи брав участь у плануванні діяльності; чи висловлював пропозиції щодо вирішення проблеми; наскільки самостійно працював над проектом; якими джерелами інформації користувався; як оформив результат роботи; чи допомагав іншим учасникам; чи є користь від отриманого результату тощо). Критеріїв має бути всього кілька.

У проектній діяльності перевага надається самооцінці. Важливою умовою для самооцінки є усвідомлення учнем задачі аналізу своїх дій, поведінки, результату. Допоміжними питаннями для самооцінки можуть бути такі: «Чи впорався із завданням? Чи все робив самостійно? Чи були труднощі в роботі? Чому новому навчився? Як можна по-іншому вирішити поставлену проблему? Тощо.

Які типові помилки трапляються в організації проектної діяльності?

Аналіз педагогічного досвіду дозволяє зробити висновок про те, що все частіше метод проектів застосовується в навчально-виховному процесі як одна з форм активного та продуктивного навчання. Проте, досі він не зайняв належного місця у практиці початкової школи. Спробуємо виділити причини такого стану.

По-перше, аналіз змісту навчальних програм і підручників свідчить про те, що вони орієнтують учителів на впровадження інтерактивних, розвивальних та продуктивних методів і технологій навчання, серед яких – метод проектів, однак кількість у них завдань, пов'язаних з розробкою навчальних проектів, є недостатньою.

По-друге, спостереження та аналіз навчальних проектів, тестування й опитування педагогів дозволяють констатувати, що проблема організації проектної діяльності учнів переважно не перебуває у полі спеціальної уваги вчителів. Застосування методу проектів часто відбувається інтуїтивно, оскільки не підкріплюється фаховою підготовкою та відповідним науково-методичним супроводом.

По-третє, бракує методичної літератури з означеної проблеми, тому під час організації роботи учнів над навчальним проектом із структури діяльності випадають важливі складові (найчастіше – це мотиваційний компонент, етап планування діяльності, колективне вироблення критеріїв оцінки); часто не враховуються такі умови проектної діяльності, як актуальність проблеми для учасників проекту, самостійність учнів у визначенні шляхів вирішення проблеми, використання інформації з різноманітних джерел.

По-четверте, робота над навчальними проектами відбувається несистематично, оскільки потенціал методу проектів для навчання й розвитку молодших школярів повною мірою не розкрито.

По-п'яте, надмірна завантаженість учителів не дозволяє їм організувати діяльність учнів згідно з розробленими вимогами. Брак часу призводить до

формального підходу, в наслідок цього етап безпосереднього виконання проекту часто переноситься на позаурочний час, натомість діяльність у школі обмежується лише презентацією результатів.

Водночас, серед освітян збільшується кількість тих, хто зацікавлений порушеною проблемою. І це не є дивним, оскільки вміння користуватися методом проектів – показник високої кваліфікації вчителя, його прагнення підвищити власний професійний рівень, а також бажання опанувати сучасним організаційним типом культури діяльності. Насмілимось таким педагогам дати кілька порад, аби оминати деякі «підводні рифи».

- Боязнь того, що зробите щось не так. Не сподівайтесь, що зможете десь побачити, як «правильно» організувати проектну діяльність учнів, а потім повторити. У проектній діяльності не існує (і не може існувати) єдиних рецептів, оскільки ця діяльність є глибоко індивідуальною й залежить від саме вашого з учнями проблемного поля, вашої мети діяльності, вибору ваших шляхів вирішення проблеми. Головне – тримати в полі зору ознаки проектної діяльності та принципи, на яких вона будується.

- Організація проектної діяльності як данина освітянській моді. Обов'язково ставте для себе довгострокову педагогічну мету (розвинути пізнавальні інтереси учнів; допомогти учням полюбити читання; навчити учнів бути відповідальними; здружити колектив дітей; привернути увагу батьків до школи тощо), їй підпорядковуйте зміст діяльності учнів. Відкиньте сумніви – результат обов'язково буде!

- Робота над проектом «заради самого проекту». Буває, що педагоги захоплюються зовнішньою формою продукту діяльності чи презентацією проекту на шкоду його змістовому наповненню. При цьому учні виконують лише завдання вчителя, працюють за вказівками чи зразками, а потім оформлюють «проектну папку». Не забувайте, що проектна діяльність учнів – це «діяльність від усього серця».

- Надмірна опіка учнів. Намагайтеся відійти від канонів (чи стереотипів) традиційної педагогіки, де кожен крок учня перебував під контролем учителя. Надайте дітям можливість виявити свою особистість, ствердити себе у колективі. Дозвольте їм навіть помилитися. Можливо, їх помилки призведуть до виявлення нових проблем, а звідси – й ідей наступних проектів.

- Перебільшений оптимізм. Безперечно, проектна діяльність володіє значним потенціалом, проте, не будемо забувати історичні уроки, коли надмірне захоплення соціальною спрямованістю методу проектів зашкодило виконанню навчальних програм. Нехай робота над навчальним проектом буде для учнів очікуваною подією, а не буденністю.

Як провести урок у формі проекту?

Як відомо, метод проектів у педагогіці розглядається з різних позицій: і як окремий метод навчання, і як педагогічна технологія, і як форма організації навчальної діяльності. Для початкової школи більш прийнятним є застосування методу проектів як особливої форми організації навчання, де діяльність учителя й учнів будується відповідно до етапів навчального проекту.

Під час визначення стратегії майбутнього навчального проекту вчитель обирає вид заняття – урок-проект, екскурсія, вистава, фестиваль, відеопроєкт, виставка та ін. Зауважимо, що з-поміж наведених прикладів найскладнішим для підготовки та проведення є урок-проект. Водночас, як засвідчують спостереження, вчителі частіше вдаються саме до нього (напевно, тут спрацьовує статус уроку в нашій освіті як основної форми організації навчання).

Спробуємо дати кілька порад, щоб полегшити підготовку уроку-проекту.

1. Оберіть для проектної діяльності таку навчальну тему, в змісті якої діти зможуть виділити актуальну для себе проблему (наприклад, під час вивчення табличного множення чисел може виникнути проблема «Як легше

запам'ятати таблицю множення?»), звідси впливає задум проекту – відшукати цікаві способи легкого запам'ятовування таблиці множення; тема «Кімнатні рослини» спонукає до розв'язання проблеми «Які рослини будуть безпечними та корисними у класній кімнаті?», звідси задум проекту – з'ясувати, які рослини варто тримати у шкільному приміщенні).

2. З'ясуйте, чи зможете протягом 40 хвилин розробити з учнями проект за всіма етапами. Реально, якщо це будуть монопредметні проекти прикладного чи інформаційно-ознайомлювального характеру.

3. Поміркуйте, чи посильним для учнів буде цей проект, чи мають вони достатній досвід для самостійної діяльності (нагадаємо, якщо кожен крок у проекті буде керуватися вчителем, це буде не проект, а просто виконання завдання вчителя).

4. Визначте дидактичну мету проекту (які нові знання та вміння потрібно засвоїти учням, яким має бути результат і яке в нього буде застосування).

5. Підготуйте заздалегідь всі необхідні засоби (інформаційні, технічні, природні тощо).

6. Чітко сплануйте діяльність усіх учасників проекту. Для цього можна скористатися такою схемою:

- Мотиваційний етап. Учитель повідомляє тему та задум проекту, створює позитивний емоційний фон для роботи. Учні обговорюють задум, пропонують власні ідеї.
- Етап планування діяльності. Вчитель і учні спільно формулюють задачі проекту, складають план для їх розв'язання, визначають критерії оцінювання, узгоджують шляхи діяльності.
- Інформаційно-операційний етап. Учні відбирають потрібний матеріал, опрацьовують його, безпосередньо виконують проект. Учитель координує діяльність учнів, при потребі допомагає.
- Рефлексивно-оцінювальний етап. Учні демонструють отриманий результат; разом із учителем аналізують і оцінюють діяльність; з'ясовують, як

по-іншому можна було б вирішити проблему та як покращити отриманий результат.

Із якої літератури можна більше дізнатися про методику організації проектної діяльності молодших школярів?

Для самоосвіти вчителя початкової школи буде корисною така література:

1. Голуб Г.В., Чуракова О.В. Метод проектов как технология формирования ключевых компетентностей учащихся. – Самара: Профи, 2003.
2. Забродська Л.М, Онопрієнко О.В, Цимбалару А.Д., Хоружа Л.Л. Інформаційно-методичне забезпечення проектно-технологічної діяльності вчителя: Науково-методичний посібник / За ред. А.Д. Цимбалару, О.В. Онопрієнко. – Х.: Вид. група «Основа», 2007.
3. Землянская Е.Н. Учебные проекты младших школьников // Начальная школа. – 2005. – № 9. – С. 55–59.
4. Иванова Н.В. Возможности и специфика применения проектного метода в начальной школе // Начальная школа. – 2004. – № 2. – С. 96–101.
5. Intel Обучение для будущего при поддержке Microsoft: Уч. пос. – 2-е изд., перераб. – М.: Русская редакция, 2003.
6. Коляда О.Ф., Онопрієнко О.В. Проектний день у початковій школі // Початкова школа. – 2006. – №5.
7. Лось Ю.А., Матяш Н.В., Семенович Н.А., Симоненко В.Д. Методика обучения младших школьников выполнению творческих проектов. – Брянск: Изд. БГПУ, 1998.
8. Онопрієнко О.В. Система навчальних проектів з курсу «Основи здоров'я» // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 35–37.
9. Онопрієнко О.В. Управління проектною діяльністю молодших школярів // Навчання і виховання учнів 4 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. О.Я.Савченко – К.: Початкова школа, 2005. – С. 53–64.

10. Павлова М.Б., Питт Дж., Гуревич М.И., Сасова И.А. Метод проектов в технологическом образовании школьников: Пос. для учителя. – М.: Вентана–Графф, 2003.

11. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: Пос. для учителей. – М.: АРКТИ, 2003.

12. Тищенко В. Метод проектів на уроках з художньої праці // Початкова школа. – 2000. – № 9. – С. 46 – 49.

13. Шипилова Е.Г., Петряков П.А. Калейдоскоп проектов для начальной школы: Метод. пос. – В. Новгород: НГУ им. Ярослава Мудрого, 2003.